

JATEK
KÖRLETI GYÜJTEMÉNY

OLVASHATÓ

B 129105

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA HISTORIAE LITTERARUM
HUNGARICARUM

TOMUS XXIII.

SÍK SÁNDOR EMLÉKSZÁM

SZEGED
1989

Szerkeszti:
GREZSA FERENC

A kötetet összeállította:
BARANYAI ZSOLT

B 129105

Kiadja
A JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
BÜLCÉSZETTUDOMÁNYI KARA
SZEGED

Sík Sándor (1889--1963) piarista költő, műfordító, irodalomtörténész és esztéta, s a két világháború közötti korszak egyik legkiválóbb tanáregyénisége 1930 és 1944 között volt a szegedi egyetem Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének professzora. Ezalatt a másfél évtized alatt nemcsak az irodalmat értő bölcsészhallgatók tucatjait és leendő tanárok százait bocsátotta útjára, hanem tudósként és tudományszervezőként bekapcsolta tanszékét az ország szellemi vérkeringésébe. Elsősorban a tudós tanárra emlékeztek volt tanszékének kései utódai az 1989. február 28-án rendezett szegedi emlékülésen. Az itt elhangzott előadások többségét tesszük közzé e kötetben, mert hisszük, hogy Sík Sándor életműve olyan érték, amit nem szabad veszendőbe hagyni.

Greza Ferenc

SIK SÁNDOR AZ EGYETEMI KATEDRÁN

Sík Sándor fél évszázados alkotói pályájának gondolatokban és művekben talán legtermékenyebb időszaka azon másfél évtized, mely a szegedi egyetemi katedrához kötődik. A költő és szépiró teljesítményére jótékony hatással van a szellemi közeg: nemcsak oly kiváló pályatársak munkássága, mint Zolnai Béláé, Kerényi Károlyé, Mészöly Gedeoné és Marót Károlyé, hanem a Fiatalok Művészeti Kollégiumának pezsgő élete is. Előadásai anyagából a magyar irodalom történetének nagyigényű összefoglalása bontakozik ki, s ekkor keletkezik *Estétika*-kája, melyet méltán tarthatunk a Riedl-tanítvány teoretikus legfontosabb alkotásának. Személyiségében az iskolateremtő tudós és az ifjúság erkölcsi arculatát formáló nevelő páratlan egységbe forr össze. A személyiségét jellemző lelki béke és derűs kedély rendkívüli munkabírásban és alkotói termékenységben ölt testet.

Mindenekelőtt annak tisztázására kell kísérletet tennünk, miképp került Sík Sándor, a budapesti piarista gimnázium tudós tanára a Kolozsvárról Szegedre települt egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékére. A bölcsészkar iratokból jól rekonstruálható a folyamat. A pályázatelőkészítő és -véleményező bizottság, melynek Zolnai Béla az elnöke, tagjai pedig Horger Antal és Huszti József professzorok, 1929. március 21-én ül össze, hogy - föltehetően felső sugalmazásra - javasolja a vallás- és közoktatási miniszternek - Dézsi Lajos mellé - egy második magyar irodalomtörténeti tanszék felállítását. A számításba vett jelöltek listája cáfolja a legendát, mely szerint az új tanárt a felekezeti prioritás elve juttatja katedrára. Mindenekelőtt Alszegey Zsolt, Kéky Lajos, Papp Ferenc, Pintér Jenő, Sík Sándor, Szinnyi Ferenc, Voinovich Géza, Zlinszky

Aladár és Zsigmond Ferenc jelentkezését várják és sugalmazzák. Végülis csak két pályázat érkezik be Klebelsberg Kuno címére: az Ady-kutató Földessy Gyuláé és a nemrég megjelent **Gárdonyi, Ady, Prohászka** című tanulmánykötet szerzőjéé, Sík Sándoré. A bizottság közülük az utóbbi mellett voksol. Sík javára írja "sokirányú működését": egyéniségében a tudós "boncoló" és az esztéta "megértő" képességének szervülését, munkásságában a két irány, a filológus és a költő "csodálatos egységét". Amellett, hogy "nívóban, esztétikai képzettségben és az irodalommal szemben megkívánható mindenfajta tehetségben messze kimagaslik sok szürke tudóstársa közül", egyúttal "szuggesztív hatású, áldozatos lelkű" tanárember is. Főképpen a XIX. és a XX. század irodalmának kutatója, de otthon van a középkor kultúrájában, továbbá - mint kritikái tanúsítják - az élő irodalomban is. A perdöntő azonban - paradox módon épp Földessyvel szemben - Sík imént említett Ady-tanulmánya. "Végre egy kritikus, aki a tudománynak teljes fegyverzetében síkraszáll Ady értéke mellett" - találjuk a Zolnay-fogalmazta előterjesztésben. Ha van is hányatott életével kapcsolatos morális kifogása, a költő értékét sohasem kisebbíti, sőt meggyőzően bizonyítja: Ady sokkal egyetemesebb szellem annál, semhogy - ellentétben Földessy állításával - csupán a protestantizmus perspektívájából volna jellemezhető. Zolnay ügyesen védi ki az egyetlen - föltehetően várható - ellenérvet is: vajon Sík lírai alkata, költői mivolta nem korlátozza-e a leendő professzort kutatói módszereinek egzaktságában és szintéziseinek megbízhatóságában. Az esetleges ellenvetésnek elébe menve Babits 1919-es egyetemi tanárságára, a világirodalomból pedig Schiller és Romain Rolland történelmi és zenetudományi professzorságára hivatkozik. "Sík Sándort abszolút értelemben egy magyar irodalomtörténeti tanszék ellátására alkalmasnak tartom mind tudományos, mind pedagógiai szempontból" - összegzi véleményét. Így a kari tanács szeptember 26-i ülésén - 8 igen, 1 nem szavazattal és 4 tartózkodással - tehát meggyőző szótöbbséggel ajánlja Sík Sándor kinevezését a II. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék nyilvános rendes tanárává, amely javaslatot a VKM 1929. december 29-én kelt határozatával erősíti meg. Amikor pedig három év múlva Dézsi Lajos váratlanul elhalálozik, Hóman Bálint meg, az új kultuszminiszter - elődje építő szellemét megtagadva és takarékosági okokra hivatkozva - a Ferenc József

Tudományegyetemen csak egy irodalomtörténeti tanszék működését engedélyezi, a bölcsészettudományi kar tanácsa Mészöly Gedeon bizottsági elnök javaslatára egyhangú szavazással Sík Sándort jelöli a megüresedett Dézsi-tanszék vezetésére. Ezért munkaköréhez - 1932. december 20-i újabb kinevezésével kezdődően - nemcsak az "újabb", de a "régi" magyar irodalom tanítása is hozzátartozik.

Sík, az új professzor mindenekelőtt mint tudományszervező alkot maradandót. Egyik fő törekvése, hogy a szegedi egyetemen modern szemléletű irodalomtörténeti központot építsen ki. (Zárójelben jegyzem meg, a modernség fogalma akkor a pozitívizmus meghaladását és a rugalmas szellemtörténeti gondolkodásmód meghonosítását jelenti.) Ennek érdekében több magántanári habilitációt is kezdeményez: a felvilágosodás és romantika korának komparatisztikai elemzésére, illetve az 1606 előtti magyar irodalomtörténetre (mint Lengyel András leírta: a kari tanácsban Zolnaival összefogva és a konzervatív csoporttal kompromisszumot kötve) Szerb Antalét és Timár Kálmánét, majd - hiánypótló szándékkal - a magyar dráma elméletének és történetének tárgykörére Galamb Sándorét, a délszláv-magyar összehasonlító kultúrtörténet témájára meg Pável Ágostonét, végül pedig a preromantika és biedermeier ízlés vizsgálatára Baróti Dezsőét. A nyugati magyar diaszpórával való kapcsolatot erősítendő oklevél és szigorlat nélkül fogadja el doktori értekezésül a clevelandi kollégium tanárának, Reményi Józsefnek kritikagyűjteményét. A tudományos utánpótlás biztosítására irodalomtörténeti pályázatokat ír ki, legjobb tanítványainak bel- és külföldi ösztöndíjakat szerez. A hely kultusza vezérli, amikor támogatja (1932-ben) Móra Ferenc, majd (1935-ben) Szalay József diszdoktori kitüntetését. Szívesen vállal szerepet - bírálóbizottsági tagként - rokon tudományzakokon (így néprajzban, esztétikában) a magántanári minősítés ügymenetében (Bálint Sándor, Ortutay Gyula, Baránszky-Jób László).

Nem kisebb az érdeme a magyar irodalomtörténet oktatójának minőségében sem. A szegedi katedra tudvalevőleg egyszemélyes tanszék: a tanárnak - heti hét-nyolc órában - magának kell ellátnia a tanszéki feladatokat. A hallgatói létszámot mértéken felül (mintegy kétszázra) duzzasztják a polgári iskolai tanárképzősök. E nehéz helyzetben Sík többször is (például 1940 őszén, aztán 1943 tavaszán) kísérletet tesz, hogy tanszékén fizetett tanársegédi állást

szervezhessen, s a remélt státust tanítványa, Baróti Dezső alkalmazásával tölthesse be. A kari tanács támogatója is kérelmét, ám a minisztérium - ürügyként a középiskolai tanárhiányra hivatkozva - konzekvensen elutasítja. Így aztán - nem számítva az egymást váltó díjtalan gyakornokok és tanársegédek: Baróti Dezső, Paku Imre, Pálffy Edit, Rátkai László, Cseney Magda, Kardos Ingeborg Klára szerény könyvtárosi közreműködését - a professzor az előadások tartásában önmagára van utalva. A tematikát, tekintettel az összevont évfolyamokra, négyéves ciklusokra osztja. Gondot fordít arra, hogy a magyar irodalom történetének valamennyi korszakát bemutassa, s közben karkép és műelemzés kellő arányát alakítsa ki. Oldja a historizáló áttekintések egyoldalúságát: nemcsak a főbb eszme- és stílusirányokat tárgyalja, hanem (a regény és a dráma esetében) műfaji összefoglalásokat is készít. Emelkedett izléséről és biztos értéktudatáról egyaránt tanúskodik, hogy az irodalmi folyamatból önálló szakkollégium keretében mely alkotóknak a portréját nagyítja ki: a XVII. századból Pázmányét és Zrinyiét, a felvilágosodás és a romantika idejéből Kazinczyét, Csokonaiét és Vörösmartyét, a nemzeti klasszicizmusból Petőfiét és Aranyét, a modern korból Adyét. A korszerűsítés igényét jelzi, hogy Sík - a történeti tárgy szűkös empirizmusát meghaladón - minden félévben hirdet irodalomelméleti, irodalomesztétikai tárgyú előadást is (**Poétika; Stilisztika és vers-tan; A versolvasás tudománya és művészete; Az irodalomtudomány alapfogalmai; Az irodalom esztétikája** stb.). Az irodalomelmélet kritikai elevenségét a kortárs törekvéseket vizsgáló studiumokkal ösztönzi (**Napjaink irodalmi főirányai; Újabb magyar remekművek elemzése**). A tanárképzés érdekét pedig szakmódszertani előadások beiktatásával szolgálja (**A középiskolai magyartanítás módszere; A magyar irodalom az iskolában**). Alighanem ő az első, aki egyetemi katedrán József Attila korszakos jelentőségű költészetét elemzi. Kitűnő előadó: estébe nyúló óráin a kortársi emlékezet tanúsága szerint nemcsak tanítványai, de más karok hallgatói és a város irodalombarátai is jelen vannak. Gondolatmeneteinek eredetisége és logikája, stílusának szépsége és tisztasága egyszerre felel meg a tudományos publikáció szakszerűségének és a felsőfokú ismeretterjesztés élményszámba menő művészetének.

Áttérve Sík tanórán kívüli (közművelődési) tevékenységére, csupán utalhatok patrónusi szerepére, melyet a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumában játszik: 1933. december 18-án ő mutja be a kört a Dugonics Társaságban, részt vesz falujárásaikon, jelen van a Színházbarátok Társaságának zászlóbontásakor és a Szinpad című folyóirat megalapításában, Radnóti mellé áll az Ujmódi pásztorok énekét követő sajtópörben. Kevésbé ismert, hogy spiritus rectora az egyetemi ifjúság amatőr színházi mozgalmának. Hatásáról, közreműködéséről Paku Imre, az Egyetemi Színjátszó Társaság krónikaírója e tájékoztatást adja: "Sík Sándor drámatörténeti és esztétikai előadásai alatt olyan élmények rakódtak le az ifjúság lelkébe, melyek egyfelől a drámai művek minden rétegét egyénien is megvilágították, és egyúttal nyugtalanító vágyakat sugalltak az ifjúság komolyabb rétegeinek lelki világába a színjátszás személyes élménnyé tételére." Sík - amint a fiataloknak adott tanulmányában kifejti - több okból is rokonszenvez a diákszínház törekvéseivel. Egyrészt a Kodály-féle nyelvvdő mozgalom szerves részének tekinti: "Azok a derék fiúk és leányok, akik hosszú hetek óta pihenéstől ellopott óráikat arra áldozzák, hogy a Hamlet-fordító Arany János klasszikus mondataival szembesüljenek, gondolatjárásának és ritmikájának zenéjét egész lelkükkel, sőt testükkel átéljék, nemcsak emberi, hanem nemzeti szempontból is a szó legszentebb értelmében legfelsőbb fokú oktatásban, sőt nevelésben részesülnek, és maguk is apostolaivá és nevelőivé lesznek legnagyobb nemzeti szentségünknek: a magyar nyelvnek" - fejtegeti. Másrészt szükségesnek ítéli művészeti szempontból is: "Az utolsó évtizedek legtöbb színházi reformja, nálunk is, külföldön is, fiatal emberektől indul ki, akik emberi és művészi ideálokat hoztak magukkal az elszürkült, elköznapiasodott, elüzletiesedett modern színházi üzem világába, és ezeket az ideálokat megpróbálták megvalósítani, új utakat törni" - szögezi le. A vezető tanár sugalmazásától nem függetlenül, a Társaság tervei közt szerepel a klasszikusok felújítása mellett az új magyar dráma támogatása is: darabot kérnek Kodolányitól, Tamási Árontól, Németh Lászlótól, Síktól a Zrínyit szeretnék bemutatni. Erre azonban már nem kerülhet sor: a Hamlet rendezője és királynője, Horváth István és Tóth Kata öngyilkosságukkal tiltakoznak a zsidótörvények embertelensége ellen, s az együttes szétesik.

A szegedi professzorság szomorú fináléval zárul. Sík utolsó éveit a magyarság fenyegető történelmi kataklizmája és a jogsértő törvények embertelensége árnyékolja be. 1940 őszén még megújítják professzori kinevezését, de volt tanítványa, Szerb Antal már kénytelen visszaadni egyetemi magántanári címét. A zsidótörvényekben előírt származási iratok helyett e levelet küldi Banner János dékán-nak: "Méltóságos Uram, Kerényi professzor úrral való beszélgetésem alapján tisztelettel kérném, hogy a körülményekre való tekintettel kérvényemet ne méltóztassék a Kar elé terjeszteni." Az 1943. december 11-i kari ülésen aztán őt magát is támadás éri. Ugyanis Sík Sándor az előterjesztője Bálint Sándor és Ortutay Gyula nyilvános rendkívüli tanárrá történő kinevezésének. "Ma tudományának kétség-telenül az egész országban egyik legelső és legtekintélyesebb képviselője" - indokolja Ortutayval kapcsolatos személyi javaslatát. A jobboldal fő hangadója, Kogutovicz Károly földrajzprofesszor azonban különvéleményt jelent be: Ortutaynak felrója, hogy 1941 novemberében (szemtanúk állítása szerint) részt vett a szegedi Szociáldemokrata Párt egyik gyűlésén, kapcsolatban állt a **Válasz** zsidó szerkesztőjével, Sárközi Györggyel, sőt kötetet vállalt a nevezetes szociográfiai sorozatban, a **Magyarország felfedezésében**, amiért szerinte nem kitüntetést, hanem megbélyegzést érdemelne. Sík kitart eredeti álláspontja mellett, a tanács többsége is őt támogatja, a VKM azonban csak Bálint Sándor kinevezését hagyja jóvá. (A visszalépő Ortutayt majd csak a demokratikus kormány kultuszminisztere, Teleki Géza nevezi ki.) 1944 tavaszán aztán neki is be kell szereznie származási okmányait, és "igazoló bizottság" elé állnia. A II. kategóriába sorolják, azok közé, akik a VKM-nél az 1530/1944. sz. rendelet szerint fellebezést nyújthatnak be. Az emberi méltóságát megalázó tortúra azonban nem töri meg, inkább megerősíti humanizmusában, s magatartását cselekvő irányba tereli.

Az ostrom után visszatér Szegedre: 45 márciusától a tanév végéig még ő a tanszék vezetője. Alakját megkapóan idézi a tanítvány, Péter László: "Emlékszem energikus mozgására, lobogó reverendájára, az auditorium maximum előadói asztalán feltornyosuló könyvekre, melyekből minden órán bőven olvasott fel. Aztán emlékszem arra is, amikor 1945 tavaszán a megfogyottan, sápadtan visszaérkezőt afelől faggattuk, hogyan vészelte át a német megszállást, s ő

arról beszélt, hogyan sikerült könyvtárát ládába rakva megmen-
tenie." Az augusztus 4-i tanácsülés jegyzőkönyvében azonban e meg-
jegyzést találjuk: "Miután dr. Sík Sándor egyetemi nyilvános rendes
tanár a Köznevelési Tanács ügyvezető alelnöki tisztét látja el, nem
valószínű, hogy az 1945/46-os tanévben visszatérhetne tanszékére."
A minisztérium egyelőre szabadságolja: óráit Vajtai István veszi
át, majd fél év múlva Koltay-Kastner Jenő, aki intézetvezetői funk-
ciójában is helyettesíti, míg csak (1948-ban) utódjaként ki nem ne-
veszik egykori tanítványát, Baróti Dezsőt.

Sík Sándor nevét utca, intézmény nem őrzi Szegeden. De alak-
ja, életműve elevenen él tanítványai emlékezetében és az utókor ér-
téktelítő hagyományápolásában.

Ferenc Grezsa

Sándor Sík als Lehrstuhlinhaber an der Universität Szeged

Sándor Sík war 1929-1945 Leiter des Lehrstuhls für ungarische Lite-
raturgeschichte an der Universität Szeged. Obwohl sich auch der
namhafte Ady-Forscher, Gyula Földessy, um die Stelle beworben hat-
te, wurde - auf den Vorschlag von Béla Zolnay hin - Sándor Sík zum
Lehrstuhlleiter berufen. Während dieser seiner Tätigkeit war er
darum bemüht, den Literaturhistorikern Antal Szerb, Kálmán Timár,
Sándor Galamb, Ágoston Pável und Dezső Baróti die Lehrberechtigung
als Privatdozenten an der Universität zu erteilen. Er hielt Vor-
lesungen über alle Epochen und Genres der ungarischen Literatur und
unterrichtete ausserdem Literaturtheorie, Ästhetik sowie Fachmetho-
dik. Als führender Lehrer war er Patron des "Kreises der Szegeder
Jugendlichen" (Szegedi Fiatalok Köre) und leitete in den vierziger
Jahren auch die Arbeit der Schauspielergruppe der Universität (Egye-
temi Színjátszó Társaság).

Krajtkó András

SÍK SÁNDOR ADY-KÉPÉNEK JELLEMZŐI

A századforduló utáni magyar szellemi életnek alig volt olyan ismert személyisége, akit így vagy úgy ne érintett volna meg Ady állásfoglalásra serkentő, tudatot, lelkeket formáló költészete. Különösen a régi izléshez és eszmékhez kevésbé kötődő, az újakra viszont fogékony, a jelenével elégedetlen és új tájékozódási pontokat kereső ifjúság került hatása alá. Ez természetes is volt, mert koruk, bennük is kavargó nyugtalanító, izgató érzéseit Ady költészete döbbenetes erővel fejezte ki és tudatosította, ezért e versek sokuknak lett a felismert kezdet, új távlatokat sejtető élmény és belőlük kisugárzó szellemi energia pedig életcélt módosító, nagy lendítő erő, életre szóló útravaló.

Ehhez a nemzedékhez tartozott Sík Sándor is. Még nem volt húszéves, amikor Ady-versek olvasója, értőjük és különös hangulatuk, szépségük csodálója lett. Szinte az eretnekek bátorságával fedezte fel magának a példaadó nagy költőt; a mestert, akitől bátorítást merített a maga útkereséséhez, akinek jótékony hatását ott érezhetjük Sík Sándor első verses kötetének formakultúráján, áradd hangján, ifjú hevületén.¹ Nem kétséges: Sík Sándor a költő, Ady vonzáskörébe került.

Természetes útja volt ez a századforduló után induló költőknek, de nem volt szükségszerű. Különösen nem Sík Sándor esetében, akinek kezdetben - választott élethivatásának és neveltetésének megfelelően - pályáját más csillagképek vonzásai alakították. Ezekből sohasem szakadt el. De mégis, mellettük hamarosan vállalni tudta Adyt is. Azonban ez, másoktól eltérően, neki nehezebb, gyötrelmeesebb volt, mert meg kellett küzdenie mindennekelőtt önmagával: előfi-

téleteivel, félelmeivel; másrészt meg kellett küzdenie a költővel - ahogy erről később vallott: "előbb az ismeretlen, majd a megismert Ady-val." Végül ez a küzdelem - megítélése szerint - már ifjú korában: "Ady teljes és döntő győzelmével végződött."² Ennek eredményeként, kedvelt és csodált csillagképei; Pázmány és Prohászka mellett félévszázadon át különös, titokzatos, de egyre erősödő fénnel ott ragyogott Ady is.

Azonban, ahogyan nőtt, élesedett körülötte Ady fényköre, úgy nőttek az árnyak is, mert az az Ady-győzelem, amelyet Sík Sándor teljesnek és döntőnek nevezett, valójában nem volt teljes; csak részleges. Meghódította őt az **Új versek** varázslatos szépsége, előtte sosem hallott merész hangja, döbbenetes újszerűsége, tudata viszont ellenállt a belőlük sugárzó szellemi energiáknak. Ezért az Ady versek benne, már ifjú korától kezdve, ambivalens érzéseket keltettek; művészi erejük lenyűgözték, újságuk vonzották, életszemléletük nagy része viszont ellenállásra ingerelte; taszította őt.

Ady-élmények kapcsán ezt a kettős érzést a kortársak közül mások is átélték. Pl. Schöphlin Aladár, aki erről többször is vallott. 1912-ben így: az **Új versek** "hatását e sorok írója alighanem tipikusan élte át... Az első benyomásom nyugtalanító, zavarba ejtő és ellentmondásokat provokáló volt."³ Hiszen ellenkezett mindezzel, amire az eddigi magyar tradíció rátanította az embert, "de viszont tele volt hangokkal, sejtelmekkel, hogy az idegenkedő szinte megdöbben és ez érzés maga izgatta az olvasót önmaga ellen a mélyebb, behatóbb elmerülésre." Majd 1923-ban pedig ezeket az emlékeit idézi; az **Új verseket**, "erős belső ellentmondások között olvastam, hetekig hordtam magamnál, töprengtem rajta, sok nyugtalan óráim volt miatta."⁴ Az **Új versek** megjelenésekor ehhez hasonló, sőt a konzervatív nézeteket még erőteljesebben visszhangzó ellenvetések fogalmazódtak meg, Babits-Kosztolányi ifjúkori levélváltásaiban is. Mindketten pl. a magyar ugar motívumkör verseinek reménytelen, de mégis lázadó, a viszonyokat ostorozó hangját izléstelennek, "magyar szidásnak" vélték. Azonban mind Babits, mind Kosztolányi, mind Schöphlin esetében átmeneti ellenérzések voltak ezek, és fokozatosan úgy szűntek meg, ahogyan, különösen a magyarság és nemzet megítélésében elszakadtak a konzervatív eszméktől.

Sík Sándor Ady-élményének ambivalenciája tartalmában hasonlít a fentiekhez. Mégis az ő útja Adyhoz, kortársaiénál rögzesebb és nehezebben volt járható. Megértő, közeledő törekvéseit több akadály nehezítette. Ilyen volt pl. Ady és az ő életszemlélete közötti különbség. Ezt még erőteljesebbé tette az, hogy világképében Adyhoz való fordulat - mint Babits, Schöpflin esetében bekövetkezett - nem történhetett meg, így a vonzás és taszítás erői állandósultak és ambivalenciája tartósodott, ezért Adyhoz való viszonya távolságtartó, polemikus volt, s a tisztelet és szeretet ellenére, nem lehetett felhőtlen. Ő sem tudott - írja Baróti - "attól a történetileg, sőt tudománytörténetileg meghatározott helyzettől függetlenedni"⁵, amelyben élt. Mindezt neki Adyért újra meg újra, meg kellett küzdenie, mind önmagával, mind Adyval.

Másokban az ilyen ambivalencia előbb-utóbb leküzdhetetlen akadályná növekedett, mely végleg eltorlaszolta az utat a megértés elől. Ezt az ellentmondást Sík Sándor sem tudta és nem is akarta megkerülni, még inkább elhallgatni. Előadásaiiban, írásaiiban mindig őszintén feltárta: nyíltan beszélt ellenérzéseiről, de nem sodródott az Ady ellenesek táborába. Sohasem vette át azok útszéli érvelését, durva rágalmozásait: nemcsak azért, mert ízlése, műveltsége tiltakozott ez ellen és lelki előkelősége ellenszegült minden durvaságnak, megértő szelleme került minden egyoldalúságot, hanem, mert igazi teljes megértésre törekedett. Mindenekelőtt érteni akarta Adyt, az alkotó embert, annak életakarásait, a zseni titokzatos vulkanizmusát, a benne és körülötte háborgó sokrétű mélységeket, ott ható erőket, és természetesen, érteni akarta életművét, egyúttal látva azt minden vonulatával, színével, és érteni akarta a "monumentális líra" titkait, látszó és rejtőzködő szépségeit és értékeit.

Nyugodt szellemi légkörben ez az elfogulatlan, előítéletektől mentes, alkotóra és műre összpontosító szándék, annyira természetes, hogy megfogalmazni is felesleges. Azonban főleg 1920 után nem volt ilyen a szellemi légkör. Különösen nem Ady körül, amely tele volt feszültségekkel, gyűlékony anyagokkal, indulatokkal, ma már alig érthető elfogultságokkal. Az úgynevezett "Ady-per" már régen nem irodalmi kérdéseket tárgyalt, hanem főleg a konzervatív politika ráfogásait. Ezért "Az Ady költészete körüli csata - írja Lukács György 1928-ban - a közélet összes kérdéseit felveti."⁶ Né

hány évvel korábban, 1924-ben ugyanezt a gondolatot Herczeg Ferencz így fogalmazta meg: "Az Ady kérdés megszűnt irodalmi kérdés lenni, ez már a magyarság életének és halálának kérdése."⁷ Babits is úgy vélte, "hogya a politikai érdekeltségű Új Balkánban" Ady neve többet jelent mint költőt és verseket: neve embert és életet jelent; és az ő nevét kimondani, szellemét idézni", még "mindig tüntetés."⁸ Valóban minden olyan vélemény, amely nem volt elutasító, tüntetésként hatott és azonnal vad indulatokat szabadított el. Jellemző erre Makkai Sándor, 1927-ben megjelent "Magyar fa sorsa" című könyve körüli vita. A szerző higgadt hangvételét, nem eleve elutasító magatartását, értő szándékát a konzervatív kritika így honorálta: "Makkai ne állítsa példaként a nemzet, különösen az ifjúság elé Adyt, - írja Varga Gyula - aki testileg, lelkiileg megrontva önmagát, a bűn, a rothadás, a halál költője lett s öntudatlan eszköze a romboló erők gonosz munkájának. Adynak istenkáromló, nemzetgyalázó s a vörös rém diadaláért ujjongó nyelve immár elporladt, de ne iparkodjanak az ő lelki rothadásából kivont méreggel megrontani ezt a nemzetet."⁹ Ehhez hasonló hangnemben és érvekkel ítélkezik Szász Károly is. A külön kiadásban is megjelent és igen széles körben terjesztett vitairatában írja: "Magyarországot nem az ellenség fegyvere, hanem saját fiai által terjesztett mételý rontotta meg s tette megcsönkítésre alkalmassá; s ha Magyarország feltámadása nem következik el, ez a mételý lesz az oka, amit sokan gonoszsággal - köztük Makkai is - terjesztenek."¹⁰ Szász Károly a hazaárulás súlyos vádjá mellett Makkai püspök személyét is sértegeti. "Úgy lát-szik, - írja - hogy kóros akaratgyengeség teszi képtelenné Makkai Sándort arra, hogy ellenálljon az erkölcsi rút és gonosz kísértéseinek... A lelkiragály is, amilyenek tartjuk az adyzmust, csak azokat ragadja és rontja meg, akiknek lelke hajlamos rá."¹¹

Ilyen légkörben, állandóan kitéve a fentiekhez hasonló, durva szellemi terrornak, sértő feljelentés számba menő vádaskodásoknak, számonkéréseknek, megalázó magyarázkodásoknak: nagyon felértékelődik Sík Sándor önmagát eltéríteni nem hagyó, elfogulatlan; műre, emberre figyelő, megértést kereső magatartása; annál is inkább, mert ehhez nemcsak igazságszeretet, szellemi szuverenitás, okosság, ízlés kellett, hanem hit az igazában, morális tartás és emberi, tudósi bátorság is.

Szellemi szuverenitása már abban megnyilvánult, hogy nem fogadta el az Adv életmű megítélésének forgalomban lévő sémáit, hanem maga számára, ennek új elveit és módszereit igyekezett kialakítani. Egyetértett Babitscsal, aki a 20-as években többször hangsúlyozta: "Ady igazi megértéséhez még az előmunkálatok is hiányoznak"... pedig "szükség lenne Ady felfedezésére", mert Adynak még sok hátrahagyott szava, meg nem hallott, vagy meg nem értett üzenete van nemzete számára: "sok kibányászatlan kincs". És nemzeti érdek lenne: "hogyan honfitársai mohón és izgatott ujjakkal kutassanak a kivételes és szinte még ismeretlen Kincsből, ami Tőle maradt".¹² A tanár, a tudós az esztétikus Sík Sándor mindenkor ezt az ügyet igyekezett szolgálni. "Van-e az esztétikusnak fontosabb feladata - írja ars poetica jellegű vallomásában -, mint a génuszt szolgálni: az embereket, a költő értésére, élvezésére, szeretetére segíteni."¹³ E vallomás kulcsszavai: feladat, szolgálat, szeretet, mélyen bevilágítanak Sík Sándor egyéniségébe. Közülük a szeretet fogalmát emelném ki, mert ez nemcsak mentalitásról árulkodik, hanem elvi jelentőségű is. Hiszen az Ady irodalomból - néhány barát írását leszámítva - éppen az értő meleg hang hiányzott. Ugyanakkor többségből, eltorlaszolta a megértés útját, lávaként tört fel a gyűlölet, a vádaskodó, tüzelő indulat.

Sík Sándor mindezzel nem tudott azonosulni, sőt: "Kifejezetten fáj - vallotta a Literatura híradása szerint -, hogy hozzám közel álló finom és művelt lelkek a legutóbbi időkig is Adyt legfeljebb csak vitacikkekben, paródiákban ismerik... és elzárkóznak a tények és értékek elől. Ezért ítéleteik célt tévesztenek."¹⁴ Bajcsy Zsilinszky Endrétől idézi: "az idősebbek azért gyűlölik Adyt", mert - mondják - "a láb virága volt; mi a lápot gyűlöljük." Hozzáteszi: "vele érzek, én is a lápot gyűlölöm... Azt mondom, gyűlöld a lápot - tanácsolja az ifjúságnak -, de gyönyörködj a virágban. És szeresd a virágot."¹⁵

Sík Sándor, amikor Ady kapcsán ezt a megértő szeretetet hangsúlyozta, akkor a maga módján a gyűlölködéseket, elfogultságokat bírálta és tapintatosan, de félreérthetetlenül a konzervatív kritika egyik legfontosabb elemétől, az agresszivitástól határolta el magát. Másrészt; a szeretet szükségességét azért is emelte ki, mert Ady életérzésével szemben neki is voltak fenntartásai, ezért

maga számára is az ellenállásokat tompító, előítéletektől, elfogultságoktól megóvó megértő szeretet tartotta a megismerés egyetlen lehetséges útjának. "A költészetnek ezt a nemét - írja - csak kétféle ember értheti meg: akinek életmódja, tehát fantáziája, többekévesb rokon vele, vagy akit a szeretet mindent megértő ereje tesz vele kongeniálissá /már akár egy fensőségesebb, egyetemes világnézetből fakad ez a szeretet, akár Ady nagy értékeivel való együttérzésből."16

Azonban a szeretet sohasem jelentett nála kritikátlanságot, vagy elnéző egyoldalúságot. Leírta, elmondta azokat az ellenvetéseit, amelyeket benne Ady, tőle idegen világlátása, életszemlélete, életérzései váltottak ki. De ezek bármennyire is ingerelték, felkavarták és növelték belső ellenállását, miattuk nem gyúlt szent haragra; nem engedte, hogy felülkerekedjenek benne szemet, tudatot homályosító indulatok, mindig győzött a megértés szelleme és ezért általa gyengeségeknek, gyarlóságoknak, néha bűnöknek minősített dolgokért nem ostromozta, nem vádolta és nem bélyegezte mindenféle jelzőkkel a költőt, hanem megértő alázattal, a szenvedő iránt érzett részvéttel: sajnálta. Ám, számára a sajnálat, részvét mellett, vagy azzal együtt - mint a szeretet; a megértés eszköze is volt és ezzel az összetett szemlélettel (lelki, szellemi) nyitottsággal remélte megfejteni a kor nagy rejtélyét: Adyt, az embert, életérzéseinek kanyargó hullámlásait, életművének szédítő mélységeit, elmentmondásait; vonzó-taszító titkait. Meg is indokolja e szemlélet létjogosultságát. "Ady - írja - imádkozott, sírt és káromkodott. Elítéljük? De hisz a miénk, vér a vérünkéből, s ki mondhatja el, hogy bűneinek egyikében sem részes? Vagy beálljunk imádói közé, szentté avassuk mindenestül? Nem illik hozzánk sem az imádat, sem az ítélet...sajnálni és szeretni kell."17

Sík Sándor úgy vélte, hogy a sajnálat és a szeretet együtt-ható ereje megóvja őt kora Ady-irodalmának kóros betegségétől: az "imádat", vagy az "ítélet" egyoldalúságaitól. Elégedetlenül tapasztalta, hogy egyfelől: "minden kritikát - írja - a hozzá nem értés jelentéktelen kifogásainak tartják. Adyt a szükséges védelem nevében a világirodalom legnagyobb lírikusának... egyetlen vallásos költőnek... a magyarság és az emberiség prófétájának" minősítik, másfelől, "megriadva Ady költészetének dekadens és forradalmi ele-

meitől, Adyban egyenesen sátánt látnak, s Ady kultuszban bálványimádást, szellemi járványt, lelki ragályt" vélnek.¹⁸

Sík Sándor elégedetlenül tapasztalta, hogy e szélsőségek, de főleg az utóbbiak vádjai mögött eltűnik Ady nagyszerű oeuvre-je és lehetetlenné válik a teljes megértés. Felfigyelt ő is arra a torz jelenségre, amiről Németh László 1927-ben a Nyugatban írt. "Ady-kritika akaratlanul is -írja - az Adyt ért vádak irányítása alatt alakult ki. Rásütötték, hogy nem magyar, a védelem: igen, a vád: erkölcstelen: a védelem, nem."¹⁹ A védelem természetesen nem hallgatható; vállalni kellett a védelem szerepét, de ezzel akaratlanul kényszerhelyzetbe, a vád zsákutcájába került és elvesztette mozgáslehetőségét, ezért továbbra is csak vágy maradt "Ady felfedezése, igazi megértése", életművének elfogulatlan feldolgozása.

Nem változtatott ezen a helyzeten az sem, hogy különösen a huszas évek közepétől különböző jobboldali csoportok, Babits szavaival "márma üvöltők" újra "divatbahozták" Adyt; és a maguk hitvány fogalmaikkal elkezdték személyét alkalmi pózokba merevíteni. Gondolatait frázisokká silányítani, verseit dicsérni, újra értelmezni; szájfizük szerint magyarázni, sőt utánozni, hogy "forradalmas magyar nevét: - írja Babits - a saját hecc-magyarságuk cégérévé hamisítsák... mindannak megcsúfolásával, amit Ady szeretett, hirdetett."²⁰

Sík Sándor "Ady ügyben" nem akart csak a védelem körében maradni, méginkább nem akart a vád szolgálatába állni, vagy azokkal tartani, akik a maguk "hecc-magyarságához" aktualizálták Adyt; hanem mindezeket felülemelkedve; általa fontosabbnak vélt "babitsi célt"; Ady felfedezését, igazi megértését igyekezett segíteni. Ehhez azonban, az elfogultságokon felülemelkedő, különösen a konzervatív kritika rágalmaival, merevségeivel szakítani tudó, az életmű értékeire figyelő írói, emberi látásmód és olyan magatartás kellett: - írja - "amely belső szabadságból ered,... egyetemes szemléleten alapul... és mentes minden egyoldalúságtól, félségtől, ezektől elvben is, meg ösztönösen is irtózó látás és érzésmódot" érvényesít.²¹ Mind e mellett olyan tudósi magatartás kialakítására törekedett, amely mindent érteni akar és nem riad vissza a költő életének és oeuvre-jének sokrétű ellentmondásaitól, szédítő mélységeitől; "mert Ady - írja - azok közül a kritikusok közül való, aki... a zsenik ösztönös víziós sejtelmességével sejtik, borzongják, szen-

vedik és éreztetik az énnék titokzatos ismeretlen vulkanizmusát... Aki erre a vulkánikus talajra követni nem tudja Adyt, mindig csak egyértelműen, egyéniségének csak egyik oldaláról fogja látni és sem igazi jelentőségét, sem igazi értékét meg nem értheti."²²

Az Ady életmű feldolgozásának ezeket az elveit Sík Sándor már ifjú kora óta alakította és segítségükkel valóban: "legmesszebb ment el azon az Adyhoz vezető rögzös úton, amelyen egy katolikus világnézetű valaki elmelehetett."²³ Ennek eredményeként a konzervatívok által kiközösített költőt vállaló, a hivatalos irodalmi fórumokon sematizált, eltorzított Ady-képtől eltérő, egyéni: a költő rendkívüliségét, nagyságát, az életmű értékeit és gazdagságát sejtető Ady-képet alakított ki. E kép meghatározó vonásait élete végéig formálta, újabb, és újabb színekkel gazdagította, de alapjegyei, amelyek még ifjú korában a közvetlen Ady-élmények hatására jöttek létre, az átértékelésekre készítő sorsfordulók ellenére is, alig változtak. Az egyik előadásában joggal mondotta: "a magam ifjúságában az Ady költészetével való találkozás és annak belső feldolgozása" és az életművel folytatott küzdelem "végső hullámvázai egészen határozott vonásokkal alakították ki bennem Adynak az embernek és költőnek alakját. Másfél évtizeden át sokszor volt alkalmam szólni Adyról, de sem a fejlődő Ady-irodalom, sem a világ gyökeres megváltozása nem kényszerített semmi lényeges változtatást tennem."²⁴

Sík Sándor fenti vallomása Ady-képének valóban legsajátosabb vonásait emeli ki. Pedig a kor Ady-irodalmának nem ez volt a jellemzője. Pl. a Nyugat írói körének Ady-képe szüntelenül változott. Ez az állandóság csak a konzervatív kritika sajátja volt, amely a Holnap-vitától mind tartalmát, mind érveit tekintve a rideg elutasítás merev mozdulatlanságába dermedt.

Azonban, ha Sík Sándor Ady-kritikája nem is követte a Nyugat Ady-szemléletének mozgásirányait, állandóságával mégsem rekedt meg a konzervatív vádagnál, hanem ezekkel szinte eretnek módon vitázva, elfogulatlan, érteni akaró szándéka szüntelenül hajtotta, ösztönözte az életmű újabb feldolgozására, ezért állandósult Adyval a küzdelme és ennek izgalmi, felfokozódó feszültsége: egyrészt saját eredményeivel való elégedetlenségéből adódó nyugtalansága, másrészt újabb s újabb felfedezései keltette örömei egymásra ható

vibrálásai révén, Ady-képének eredeti vonásai egyre élénkebb, színe-
sebb s határozottabb konturokkal rajzolódtak ki.

Azonban nemcsak élénkült ez a kép, hanem tartalma is válto-
zott. Noha nem jelezték ezt látványos fordulatok, nagy átalakulá-
sok, mégis ennek több fázisa figyelhető meg. Pályakezdésekor a hang-
súlyt még Ady formakultúrájára helyezi. A huszas években, emellett
már más; az életmű leginkább vitatott kérdései is előtérbe kerül-
tek, de az Ady-életérzésekkel kapcsolatos ambivalenciája miatt, fő-
leg szerelmi és politikai verseit nem titkolt ellenérzésekkel tár-
gyalja. A 30-as években viszont, a növekvő társadalmi nyugtalansá-
goktól, és a közelgő háború feszült légkörétől áthatva, egyre na-
gyobb megértéssel elemzi Ady szociális igazságtalanságokat érintő,
s más politikai természetű verseit. A felszabadulás után pedig **Az örök Ady** - már címében is sokat mondó - tanulmányában megértéssel
szólt a forradalmár költőről is.

Talán nem véletlen, hogy fiatal korában a pályakezdő költőt
leginkább Ady formavilága foglalkoztatta, és már ekkor arról tudott
legnagyobb megértéssel szólni. E témakörből több tanulmánya is szü-
letett. Gondolatai Horváth János, Négyesy László, Babits Mihály
munkáihoz kapcsolódtak. Összefoglalta a modern magyar líra legszem-
betűnőbb törvényeit és - az idegen minták másolásának vádjával szem-
ben - megalapozottan hangsúlyozta, "hogy ez az új versidom minden
nyugati rokonsága ellenére is joggal tekinthető nemzetinek..., az
Ady-vers a magyar líra hosszú fejlődésének eredménye."²⁵ Nem hangoz-
hat idegenül a magyar fülnek sem, mert a versek "hangsúlyát a ma-
gyar nyelv, a magyar beszéd hangsúlya adja, ez a hangsúly pedig a
legsajátosabb tulajdonunk."²⁶

A modern verselésről írt tanulmányaiban körvonalazott gon-
dolatait továbbfejleszti a legjelentősebb Adyról írt esszéjében,
mely 1928-ban: **Gárdonyi, Ady, Prohászka** című könyvében jelent meg.
Noha e tanulmányban szándékoltan is kora Ady problémái kerültek
előtérbe, mégis Ady iránti megértő szándéka, nyitottsága, beleélő
készsége, művészi érzékenysége, azokban a fejezetekben érvényesül
igazán zavartalanul, és eredetiségükkel azok a fejezetek emelkednek
ki, s hatnak még ma is frissen, amelyekben a "költői formálás" főbb
eszközeit, Ady formateremtő tehetségének, művészi hatásának, versei
varázsának titkait, jellemzőit tárgyalja.

Önmagában már az a tény, hogy munkájának csaknem fele ezekkel a kérdésekkel foglalkozik, azt emeli ki, hogy számára ezek nem elhanyagolható - a kor divatja szerint - egy-két szokványos utalással elintézhető periférikus jelenségek, hanem a művészi kifejezés és a megismerés, a "műközpontú látás" alapkérdései. Legbehatóbban a kompozíció, az Ady-líra belső formájának, a költő képzeletének, kettős lírai stílusának, a szóképek, a ritmus, a költői nyelv jellemzőivel foglalkozik.

Minden során érződik, hogy ezeken a területeken otthonosan mozog. Biztos elméleti tudásra, alapos gyűjtőmunkára, sok megfigyelésre, gondos verselemzésekre támaszkodva; igazán elemében van. A költő szárnyakat adott a tudósnak: a művész az embernek. Nyoma sincs benne az ellenállásnak, az előítéletnek: gát lástalan gyönyörrel, önfeledten merül el a költemények formavilágában. Nem fukarkodik a felsőfokú jelzőkkel és dicséretekkel. A legnagyobbaknak kijáró hódolattal és elismeréssel szól Ady formateremtő tehetségéről. Kimondja, hogy: "zsenialitásával a magyar líra formai újjászületését hozta meg."²⁷

Azonban ez a becsületes igyekezet a költő megértésére minduntalan beleütközik a tanulmány, Ady világszemlélete iránti ellenérzéseit is tartalmazó koncepciójába, ezért ítéleteiben ellentmondások jönnek létre. Míg elemzéseiben, a költőóriás zseniális alakját bontakoztatja ki, és a Nyugat értékelésével egyezően, helyét a legnagyobbak sorában látja; más fejezetekben viszont - a konzervatív felfogással azonosulva - Adyt költészetünk második vonalába igyekszik szorítani, életérzéseinek és világképének egy részét pedig negatívumként kezeli.

Ezt a kettős ítéletet a korabeli kritika is szóvá tette: Schöppflin Aladár írja: "Ítéletei nem egyszer ellentmondanak egymásnak... Érti Adyban a nagy költőt, de a tőle kapott élményt fenntartás nélkül magáévá tenni nem bírja."²⁸ A tanulmány apotheosisai ellentétben vannak a mű egyéb megállapításaival, - olvashatjuk az Irodalomtörténeti Közleményekben.²⁹ Földessy Gyula is felfigyelt erre az ellentmondásra. Miatta keményen elmarasztalja Sík Sándort: "ez az egész Ady-tanulmány - írja - micsoda verejtékező elmemunka, micsoda furcsa és torz keveréke az óvatosságnak, az elhagyhatatlan gáncsoknak és elnyomhatatlan elragadtatásnak"; a tanulmányt az "ígyis

- úgyis" kínos dialektikája jellemzi.³⁰

E kevertség okát a Szocializmus szemleírója abban látja, hogy "Sík Sándornak sok komoly mondanivalója van és mégis kénytelen a legjobb énje szerint fölismeri igazságot a kényszer diktálta szempontok szerint beállítani."³¹ Igaz, könyvét az egyházi cenzúra jóváhagyta. Talán a megfelelés igyekezete is hatott a szerzőre, de a divergáló ítéleteknek nem ez az oka: A kettős látás itt nem a személység gyengeségének, nem a katolicizmus és a modernség oltárán is egyaránt áldozni akaró ide-oda kacsintó, a muszájokkal és a bizonyosságokkal kiegyezést kereső esendő ember megalkuvásai, hanem egyrészt: Ady világképével kapcsolatos ambivalenciájának, visszafogó jellegének, másrészt: a zseni iránti elragadtatásának, a szép előtti hódolatának, a művészi produktumok elismerésének, gátakat törő erejének természetes következménye.

Sík Sándornak különös tehetsége volt a művészi hatásokat kiváló jelenségek, versformák titkainak, leheletnyi finomságok esztétikai értékeinek, szépségek megőrzésére és feltárására. Volt tanítványai egybehangzódan vallják: élmény volt Ady-előadásaiiban verselemzéseit hallgatni. Valóban, amikor a hipotézisek, a teóriák világából vers-közelbe került, előítéletei szertefoszlottak: szemlélete béklyóin áttört a művész beleérző készsége és a tudós felkészültsége, éleslátása és evidens, de önmagában fel nem táruló titkok mikrovilágának elemzéseiben, a részletek értelmezésében paradox módon az egész megítélésénél eredetibb, mélyebb és időtállóbb gondolatokhoz jutott. Igaza van Schöpflinnek, aki szigorú kritikájában kiemeli: "Ami jó van benne ez a részletekben van."³²

Am ezek a részletek sohasem elhanyagolható részletkérdések voltak. Sík Sándor sem tekintette azoknak. Már a könyv alcíme: **Lélek és forma**, amely azt hangsúlyozza, hogy a szerző érdeklődésének középpontjában a költő személyisége és még inkább formateremtő művészetének individualitása áll, egyben kifejezi azt is, hogy a két dolgot egyenrangú, de összetartozó és egymásra ható, egymást alakító, kölcsönösen meghatározó dialektikus egységnek tartja. Értelmezésében a tartalom formái; a forma viszont tartalmi: együtt teremtdőnek, úgy, hogy az élmény, a világszemlélet a forma alakítója, létrehozója, a forma pedig az előbbiek kifejezője.

Ezt a bonyolult egységet mind írásaiban, mind előadásaiban, mindenkor szem előtt tartotta. Azonban ez nála sohasem méricskélést, ilyen vagy olyan jelenségek rideg számbavételét, hanem aktivítást, életet, vele-élést jelentett. Különösen Ady esetében tartotta azt elengedhetetlennek, mert versei "a minden művészi élményhez szükséges beleérzésnél - írja - jóval aktívabb együttmozgást kívánnak attól, aki egész szépségében élvezni akarja ezeket a szimbolikus verseket."³³

Ennek az elvi jelentőségű megállapításnak kritikai éle is volt. Főleg azok ellen, akik Ady zavarosságáról, pongyolaságáról beszéltek. Úgy vélte, hogy a "legmélyebb oka az Ady érthetetlenségéről szóló régi vádaknak" éppen az a különben evidens tény, hogy, aki: "a dinamikus veleérzésre nem tudja, vagy nem akarja magát odaadni, az előtt Ady művészetének éppen legmélyebb szépségei mindörökké rejtve maradnak."³⁴ Ehhez - a régi ideákhoz görcsösen ragaszkodóknak, - több évi megfigyelései alapján még hozzáteszi: "Aki a verstan megszokott szabályaihoz méri ezeket a verseket, fejét csóválja ezekre a merész ritmuskeverésekre. Aki azonban füllel olvassa őket, nem fog tudni ellenállni "a zseniális szökellésű", újfajta zenék hatásának."³⁵

A tanulmány verselemzéseiből különös formateremtő tehetséggel megáldott zseniális költő alakja bontakozik ki. Emiatt több támadás is érte. Szemére vetették: "szeretetből elrajzolja Ady képét, "sok benne a retusáló szépítés." "Több értéket lát benne, mint kellene. Ady romboló hatását nem domborítja ki."³⁶ "Adytól el van ragadtatva" - olvashatjuk az Erdélyi Helikonban. "Fékeznie kell magát, mert folyton a költő hatalmába kerül."³⁷ Az Irodalomtörténet recenzense nyíltan fel is veti: "Nem hisszük, hogy a magyar katolikus papságnak, vagy pláne a magyar katolikus egyháznak volna ez a hivatalos felfogása Ady Endre költészetéről."³⁸ Akikből ki-kitört ez az elégedetlenség, már kevesebb ellenérzéssel, nagyobb nyugalommal olvashatták az esszé további fejezeteit.

Sík Sándor ezt a tanulmányát csaknem két évtizedig érlelte, elkészítését mégis aktualitások is ösztönözték. Köztük leginkább az, hogy ez időre megnőtt az ifjúság Ady iránti érdeklődése. Ebben - főleg a konzervatívok - óriási politikai veszélyt láttak. Ezért ennek kivédésére meghirdették "Harc az adyzmus ellen - a magyar

ifjúságért"³⁹ szellemi hadjáratot. Soraikban viszont többen felismerték, hogy Ady-ügyben az ilyen gyűlöleteket keltő, egyoldalú ítéletekkel való hadakozás alkalmatlan az ifjúság befolyásolására, a tiltásoknak és a kiátkozásoknak pedig nincs visszatartó erejük. Ráadásul, ezek Ady életművét sem tartották már mindenestől "nemzeti veszedelemnek", az ifjúságra károsan hatónak. Ezért a tiltások helyett többen, - mint Makkai Sándor is: "tudatos nevelői irányítással"⁴⁰ olvasásra ösztönzéseket sürgetnek. De ehhez még hozzátesszik: fel kell készíteni a fiatalokat az Ady-élmény zavartalan befogadására.⁴¹

Erről, ehhez hasonlóan vélekedett Sík Sándor is; aki egyik előadásában mondta: "bátorítani kell az ifjúságot arra, hogy győnyörködjön az Ady-versekben, de viszont vigyázni kell, hogy az ne-hogy megfertőzze a lelkeket", ezért "szent éberséggel kell olvasni."⁴² Azonban Adyt nem szabad elzárni az ifjúságtól, de nem is lehet, mert: "Ady Endre költészete - mondta - ma is eleven valóság és lelkeket formáló erő. Akár kedves ez valakinek, akár nem, ez a valóság és a valóságnak szembe nem nézni nemcsak a gyávaságnak, hanem egyenesen az öngyilkosságnak a politikája. Ha már most az a remény kínálkozik, hogyha csak valamit is használhatunk ennek a nagy hatásnak minél tisztább és termékenyebb feldolgozására, akkor hallgathat-e, akár az, aki Ady költészetét szereti, akár az, aki félti tőle az ifjúságot - hát még, aki mind a kettőt elmondhatja magáról."⁴³

A tisztább és termékenyebb feldolgozást attól remélte, hogy elhárítja magától a leegyszerűsítő szélsőségeket, és csak a költő lelki alkatára és költészetére koncentrálva, igyekszik kiemelni a jót és a rosszat meghatározó vonásokat. Úgy vélte, hogy Ady líráját kezdetektől átszövik azok a bonyolult egymásnak ellentmondó és mégis egymás nélkül egészen meg nem érthető életérzések, motívumok, amelyeknek köre: "nagyjából két középpont köré csoportosíthatók. Az egyik csoport azokat a beteges, elmosódó, bizar, nyugtalan és elképesztő elemeket foglalja magában, amelyeket a dekadencia gyűjtő névvel szokás egybefoglalni. A másikba sorolhatók azok a versek, amelyek egy pogányos magyar őserőtől duzzadó egyéniség vérforraló és ellenállhatatlanul vonzó sugarait szórják."⁴⁴

Mind az őserőt, mind a dekadenciát összetett életérzéseket tartalmazó elemnek tartja. Az őserő magában foglalja a magyarság vélt tulajdonságait: a vad, pogányos, magyar dactól a harciasságig és az egyéniség: "csakazértis" hetyke, dacos, úri, gőgös vonásait. A dekadenciát lelki állapotnak fogja fel, melynek Ady esetében - véleménye szerint - két együttható eleme van: az egyik fizikai, mely a hanyatló társadalmakat jellemző, fáradt szervezet, túlfinomult idegrendszer érzékenységeiből következik, a másik: szellemi, mely a leki világ megbillenéséből, lelki egyensúlyvesztésből, válás hiányából ered. A kettő együtt a lélek betegségét okozza: "a beteg, lélek pedig - írja -: éppen beteg mivolta következtében képtelen pillanatokon túl jól érezni magát. Mindig fáj neki a jelen. Mindig újra, másra vágyik... az élet szomjúzása sem más, mint a beteg ember nyugtalansága, az egyensúlyát vesztett, a belső világban megállni nem tudó kisiklott léleknek görcsös kapaszkodása."⁴⁵

A dekadencia és a magyar őserő e két egymásnak ellentmondó, de egyformán lelkében gyökerező világa adja Ady egyéniségének legsajtósebb vonását és eredményezi azt, hogy ő egyszerre mindkettő, dekadens és vad erejű magyar. E két világ szükségszerűen harcban áll egymással és a költő lelke ennek az elpihenhetetlen harcnak az állandó, véres csatatere. Ebből ered: "Ady egyéniségének, költészetének és legbensőbb mivoltának tragikus jellege."⁴⁶ Ezért költészetében örökös sírás, átkozódás, isten szomja, élet, szerelem sóvárgása, nagy dolgok sejtetése, a holnap várása, a halál hívása és ezért érzi magát hol félistennek, hol hazugnak, hol profétának, hol nyomorultnak.

Sík Sándor úgy vélte, hogy az általa értelmezett dekadencia és őserő világából: "Ady legfőbb tulajdonsága és minden ellentmondása levezethető."⁴⁷ Igaza van Barótnak, aki ezzel kapcsolatban megjegyzi: "Bár a dekadencia és az őserő nem esztétikai kategória, a két, nem épp találóan megválasztott vezérszó alig akadályozta abban, hogy Ady számtalan olyan és valóban jellemző vonását tárja fel, amit addig alig mutattak meg."⁴⁸ Azonban ezzel együtt is - Baróti is kiemeli: ezek a hipotézisek mégsem bizonyultak termékenyek, okaira már a kortárs kritika is rámutatott. Schöpfunglin magát a kiindulást is szerencsétlennek tartotta, mert Sík Sándor Ady komplexitását: egész belső valóságának szüntelen változásait, lírájának

sokszínű, egymásra ható, élő, mozgásban lévő dinamikus rendszerét megpróbálja merev, magyarázó kategóriákba foglalni.

De ebben a tanulmányban Sík Sándor Ady koncepciója azért sem tud egységes képpé szerveződni, mert az általa alkalmazott és értelmezett kategóriák alkalmatlanok az életmű megközelítésére. Különösen az a dekadencia, amelyet nagyon sajátos módon értelmez. A fogalom körét az irodalomban szokásos használathoz képest végletekig kitágítja, s mindent ezzel jelöl, ami számára idegenítő Ady lírájában." Ady költészetének - írja - minden motívuma - azon az egyen, a magyar tragikumén kívül, amely a legnagyobb értéket adja - jóformán maradék nélkül levezethető a dekadencia fizikai és szellemi forrásaiból, a dekadens lelki alkatból."⁴⁹

És valóban; Ady csaknem minden emberi, költői megnyilatkozását ebből eredezteti. Így lesz életszeretete "egyensúlyát veszített lélek beteg nyugtalansága." A pénz motívuma: "a dekadens élethajszolás" terméke. A lelki egyensúlyvesztés "hajtja, űzi, viszi messzebb, messzebb Isten arcától." Dekadens életérzésnek minősül Ady lázadása is, mert "A beteg lélek éppen beteg mivolta következtében képtelen pillanatokon túl jól érezni magát. Mindig fáj neki a jelen. Mindig újra, másra vágyik, attól várja a jobbat."⁵⁰ És ebben az összefüggésben természetesen dekadensnek minősülnek Ady forradalmi versei is, mert a forradalmiság a lélek legmélyén a dekadens lelkiállattal függ össze. "A dekadens lélek, - írja - aki maga a nyugtalanság, akinek soha semmi sem jó, ami van, aki mindig újat, az ismeretlent, a szenzációt sóvárogja, természete szerint hajlik a forradalomra."⁵¹ Ady szerelmi lírája is a dekadens lélek "satnya érzékisége", melyben "a test ösztöne, mint öncél, önérték, mint önmagának értelme tombol itt, minden vadságával, minden szennnyével."⁵²

Ez a beteg líra a beteg lélek tükre, mert nem egyéb mint "Egy szegény, beteg ember hatalmas vergődése saját maga körül, az ösztön rabkötelein, amely csak azért nem mindenestül undorító, mert olyan hatalmas, komoly és gyötrelmes."⁵³ Ime ez az Ady az ember és a költő, aki keresztülment minden bűnön és betegségen. "Álmodott a tisztaságról, és ajakig úszott a szennyben."⁵⁴

Ezek a moralista, Ady életérzésektől idegenkedő Sík Sándor legkeményebb szavai a költőről. Sem előtte, sem utána nem írt, nem

mondott ilyen elfogult ítéleteket. Kétségtelen, ezek egybecsengenek a konzervatívok vádjaival: azonban mégsem azonosak velük. Már csak azért sem, mert ő nem vádat emel, nem ítélte el Ady költészetét mindenestül. A tanulmány egészének sem ez a mondanivalója. A fenti negatívumok csak a dekadenciát tárgyaló fejezet következtetései. Azonban ezeket állandóan értékeket, szépségeket kiemelő elemzéseivel és a szövegen minduntalan átizzó együttérzéseivel enyhíti. De főleg azáltal enyhíti, hogy felmenti a költőt, mert ő "éppen így tükre egy beteg kornak, egy széttépett lelkű generációnak."⁵⁵ És nem szabad elfelejteni, "hogyan ez a tragikus magyar fa minden éltető nedvét a magyar talajból szívta."⁵⁶ Ezért Ady, a "dekadens" verseivel, a vesztébe hulló kor reprezentánsa volt.

A dekadencia fenti értelmezése, ezekkel az enyhítésekkel sem bizonyult termékeny, Ady titkai megfejtéséhez közelebbvivő gondolatnak. De nem volt sokkal szerencsésebb másik hipotézisével, az őserővel és a dekadencia és az őserő harcából állandosuló tragikus életérzés értelmezésével sem. Nem is szólva arról, amit majdnem valamennyi kortárs kritika szóvá tett. Pl. Schöpflin Aladár: "el-lentmondásba jut önmagával, mikor Ady őserőjéről beszél. Dekadencia és őserő nem fér össze. Akiben pedig őserő van, az mindig őserő marad, nem képzelhető el, ahogy Sík elképzelni látszik, hogy a költő költészetének egyik részében, a hazafiasban őserő, a többiben dekadens."⁵⁷ A Magyarság recenzense szerint is, nincs olyan: "vad, magával ragadó erő, mely gyöngeségből fakad... Ha valaki alkatilag satnya, akkor azt nem lehet erőssé kényszeríteni."⁵⁸

Azonban emellett az őserő gondolata önmagában is félrevisz. Nem azért, amire a Pannonhalmi Szemle recenzense utal: "Az őserőben bemutatott jellemvonások tulajdonképpen ösztönös, magyar hibák"⁵⁹, hanem mert nincs valóságos, korhoz kötődő tartalma, időtlenített és irracionalizált fogalom. Ha nem is azonos a korban divatos, örök faji jelleget meghatározni szándékozó eszmékkel, pl.: a "volgai lovas" alakjába sűrített, hősiességet, romlatlanságot, "keleti édent" idéző misztikus nemzeti karakterekkel, vagy a testvértelenség örök tragédia érzésével, de rokon velük: az őserő is olyan lelemény szülte, vélt "ősvonásokat" tartalmazó "nemzeti jellemvonás", amelynek önmagában nincs valóságtartalma, a romantikus látás, álmodozás vetítette a magyarságra.

Sík Sándor a dekadencia, az őserő világából és kettőjük harcából Ady lírájának "fény és árny"-oldalait igyekezett megmutatni. Az árnyoldal sötét tónusaiban érzékeltette a finom szépségeket is, de morális etikai értékeket csak a fényoldalon látott. Szerinte a fény forrása a pogányos őserő, mely igazán csak a "magyarság" és a "hazafias" verseiben izzik fel. A dekadens költeményekkel ellentétben, e versek hallattára: "Kiben ne pezsdülne meg a magyar vér és ki ne érezné... a maga lelke szavának" - írja pl. a **Fölszállott a páva** c. versről, - melyben "Az a vad, pogány magyar őserő duzzad és harsog ezekből a sorokból, amely más időkben és más formákban újjászületve vízből és Szentlélekből Pázmány szeges írásait, Zrínyi Áfiumát, a Romlásnak indult hajdan erős magyart, Széchenyi visióit, a Vén cigányt sugallta."

Lelkesen, költői szárnyalással, feltétlen hódolattal és elismeréssel szól ezekről a vérpezsdítő versekről. Nyoma sincs benne annak a szándéknak, hogy a konzervatív vádakkal egyetértve, érzésvilágukat nemzetietlennek, hagyományrombolónak minősítse; ellenkezőleg, az őserő révén a magyarság-verseket mélyen a magyar múltban gyökerezetteti, és a legszebb nemzeti hagyományainkhoz kapcsolja. Különösen a **"A magyar tragikum"** és **"A tragikus Én lírája"** címek alatt tárgyalt versek keserű kilátásairól szól nagy megértéssel. Azonban, a megértő szándék ellenére is, ezen versek lényege valahogyan a homályba vész. Minél távolabbi időkből hallja dacos jajkiáltásukat, annál kevésbé veszi észre, hogy ezek a nemzethalál valószínű veszélyeit érző lélek görcsös rángásai, az én félelmei, csak azért is nekilendülései, a magyar ugar rettenetes szorításában vergődő életre, halálra viaskodó ember önmarcangoló kétségbeesettségének kitörései. Ezért is gondolhatta Sík Sándor, hogy "Ady tanulságai a múltra vonatkoznak."⁶¹

De Sík Sándornak nem ezek voltak a végső szavai Adyról. Már a harmincas évek közepétől változott a véleménye. Ezt, önmagában az a tény is sejtette, hogy tanári munkájában fontosnak tartotta, hogy fő kollégium keretében foglalkozzon az új magyar irodalommal és Adyval. Ez az elhatározás, amikor a pesti egyetemen csak két előadás jutott el a századfordulóig, a szenzáció erejével hatott, A Literatura cikkírója is kiemelte: "arra nem volt még példa, hogy valamelyik tanszék professzora főkollégiumot hirdessen az új magyar

irodalomról."⁶² Természetesen erre nem a szenzáció keresése, hanem növekvő érdeklődése és érlelődő új gondolatai készítették. Ez időben: "Bármilyen furcsának tűnjék - autentikusan írja Baróti - ő, a szerzetes világi kollégái többségénél fiatalosabb és modernebb, és politikai nézeteit is tekintve egyre inkább radikálisabb személyiség volt."⁶³

Táguló érdeklődésének megfelelően módosul - Ady képe is. Egyre több Ady életérzésre tud ráhangolódni és ennek arányában szűkíti a dekadens versek körét. Megértőbb lesz Ady szociális indíttatású és politikai költészete iránt. Egyre jobban érzi a költő aktualitását, korábbi nézeteivel ellentétben, verseinek jelenébe mutató vonatkozásait. Ő maga is egyre többet töprengett a haza sorsáról, kiszolgáltatottságáról és az újra hadban álló Európáról, és mindennütt "Egy közelgő nemzeti tragédia baljós előjeleit látta."⁶⁴ Ezek "akarva, nem akarva előadásait is elkomorították." És ebben a hangulatban új hangsúlyt kaptak Ady magyarság és háborúellenes versei, melyeket immár "véresen és borzasztóan aktuálisnak"⁶⁵ érzett.

Sík Sándor Ady képe legteljesebbé a költő halálának 30. évfordulójára írt tanulmányában válik. Tisztelgés és igazságtéves volt ez az írás. Mindkettőt szívesen tette. Hiszen fiatal kora óta csodálója és értője volt a költőóriásnak és mind íróként, mind tanárként sokat tett azért, hogy az Ady köré vont korlátok leomoljanak, versei pedig zavartalanul hódítsanak. Nagyságát hamar felismerte. Joggal írta: "Voltunk, akik Adynak még életében, sőt pályájának már első felében úgy éreztük, hogy kijár neki ez a legnagyobb értékítélet... költői életműve örök."⁶⁷ Valóban így érezte, de zavartalanul most mondja ki először. **Gárdonyi, Ady, Prohászka** c. könyvében a részleteknek ellentmondva Adyt még költészetünk második vonalába sorolja: most pedig kiigazítva korábbi önmagát, nem véletlenül már a címben a legnagyobbaknak kijáró ítélettel: az örök jelzővel illeti.

De igazságtéves más vonatkozásban is ez az írás. Megértőbb lett olyan Ady-életérzésekkel, amelyektől korábban főleg moralista magatartása miatt idegenkedett. Ezért nem bélyegzi már életművének nagy részét dekadensnek, sőt valóban dekadens verseit is értékeknek minősíti. Új felfogásának megfelelően írja: Ady költészete és benne

a dekadens elem is, "egy nagy társadalomrajzoló realista regénnyel ér fel."⁶⁷

Volt idő, amikor úgy vélte, hogy a költő alakja a történelemé, életművének nincs jövőbemutató tanulsága. Igaz, ezt már a harmincas években, különösen a háború idején kezdte cáfolni; mert ekkorra már maga is egyre jobban érezte az Ady-versek aktualitását, de igazán most mondja ki, hogy a költő nemcsak a történelemé, hanem a jelené, a jövőé is: Ady örök.

A legnagyobb fordulat Sík Sándor Ady-értékelésében a forradalmi versek megítélésében következett be. Korábban érthető okokból ezeket a költeményeket veszedelmeseknek és patalogikusan dekadens tünetnek tartotta. Igaz, ezt a "szigorú" ítéletét fokozatosan enyhítette. És ez nyilvánvalóan nem a megbékélésre mindig is hajló ember elnéző gesztusa volt, hanem változó szemléletének következménye. Ha nem is lett forradalmár, de megértette korát: "Világforradalom korszakában élünk, életünk minden mozzanatát a legelhatározóbban érinti ez a nagy történelmi folyamat."⁶⁸ E felismerés természetesen közelebb viszi Adyhoz és magától értetődően mondja: "hogyne érdekelne hát bennünket ez a lelke szerint forradalmi költészet."⁶⁹ Frisseknek, mának szólnak érzi ezeket a lelkeket formáló verseket. Helyüket pedig Ady ouvré-jének centrumában látja. Korábban, ellenkezőleg: periférikus jelenségnek vélte. Ezért tartotta most fontosnak hangsúlyozni, hogy a forradalmi versek Ady költészetének mennyiségileg legnagyobb, motívumokban és tárgykörben sokrétű része, mely a költő lelkiületét legteljesebben kifejező verseket tartalmazza. Ady mindenek előtt forradalmi lélek és költészetéből is igazán ez ragadja meg legellenállhatatlanabban a mai embert.

Íme Sík Sándor végső következtetései. Ezekkel a gondolatokkal tette teljessé ezt az Ady-képet, amelyet annyi nekifutással, mindig saját meggyőződésére hallgatva, kitérőkkel ugyan, de megállíthatatlan makacssággal és kemény küzdelemmel egy életen át épített.

Jegyzetek

1. Rónay László: Sík Sándor irodalomszemlélete. = Vigilia, 1973. 9. sz.
2. Sík Sándor Ady győzelmérő. = Széphalom, 1933.
3. Schöpflin Aladár: Magyar írók. pp. 102-103.
4. Schöpflin Aladár: Első találkozásom Adyval. = Nyugat, 1923. dec. 1.
5. Baróti Dezső: Sík Sándor. 1989. p. 221.
6. Lukács György: Ady program. 100 % dokumentum kötet. p. 233.
7. Herczeg Ferenc: Ady kérdés. = Pesti Hírlap, 1924. Közli Pintér Jenő.
8. Babits Mihály: Babits Adyról. p. 152.
9. Varga Gyula Adyról. = Budapesti Hírlap, 1927. máj. 29.
10. Szász Károly: Magyar fa sorsa. Makkai Sándor Ady-könyvének bírálata. 1927.
11. Szász Károly uo.
12. Babits Mihály i.m. p. 96,97.
13. Sík Sándor: Gárdonyi, Ady, Prohászka. 1928. p. 9.
14. Kállay Miklós: Négy szemközt Sík Sándorral. = Literatura, 1929. márc.
15. Sík Sándor: Ady és a magyar ifjúság. = Élet, 1928. febr. 12.
16. Sík Sándor 13. sz. jegyzetben i.m. p. 228.
17. Sík Sándor uo. p. 398.
18. Sík Sándor: Ady és a magyar ifjúság. = Élet, 1928. febr. 12.
19. Németh László: Ady. = Nyugat, 1927. szept. 1.
20. Babits Mihály i.m. p. 97.
21. Sík Sándor 18. sz. jegyzetben i.m.
22. Sík Sándor 13. sz. jegyzetben i.m. p. 135.
23. Baróti Dezső i.m. p. 114.
24. Sík Sándor 18. sz. jegyzetben i.m.
25. Sík Sándor: Verselésünk legújabb fejlődése. = Irodalomtörténet, 1918.
26. Sík Sándor uo.
27. Sík Sándor 13. sz. jegyzetben i.m. p. 256.
28. Schöpflin Aladár: Ady és a konzervatív kritika. = Nyugat, 1929.

29. Gálos Rezső: Sík Sándor: Gárdonyi, Ardy, Prohászka. Könyvism. = ItK, 1929. p. 234-236.
30. Földessy Gyula: Tanulmányok és élmények. 1934. p. 102.
31. Rab Imre: Szocializmus. 1928. p. 194
32. Schöpflin Aladár 28. sz. jegyzetben i.m.
33. Sík Sándor 13. sz. jegyzetben i.m. p. 251.
34. Sík Sándor uo.
35. Sík Sándor uo.
36. Gálos Rezső 29. sz. jegyzetben i.m. p. 235.
37. Kovács László: Erdélyi Helikon. 1929. p. 477
38. Halász László: Sík Sándor. = It, 1929. p. 108.
39. Nagy János: Az Ardy-probléma. = Budapesti Hírlap, 1927. ápr. 23.
40. Makkai Sándor: Magyar fa sorsa. 1927. p. 1.
41. Makkai Sándor uo.
42. Sík Sándor 15. sz. jegyzetben i.m.
43. Sík Sándor uo.
44. Sík Sándor uo.
45. Sík Sándor 13. sz. jegyzetben i.m. p. 163.
46. Sík Sándor uo. p. 161.
47. Sík Sándor uo. p. 172.
48. Baróti Dezső i.m. p. 111.
49. Baróti Dezső i.m. p. 114.
50. Sík Sándor 13. sz. jegyzetben i.m. p. 151.
51. Sík Sándor uo. p. 171.
52. Sík Sándor uo. p. 206.
53. Sík Sándor uo.
54. Sík Sándor 15. sz. jegyzetben i.m.
55. Sík Sándor uo.
56. Sík Sándor uo.
57. Schöpflin Aladár 28. sz. jegyzetben i.m.
58. Dóczy Jenő: Sík Sándor: G. A. P. = Magyarság, 1929. márc. 10.
59. Kocsis Lénárd: Sík Sándor: Gárdonyi-Ardy-Prohászka. Könyvism. = Pannonhalmi Szemle, 1929. p. 322.
60. Sík Sándor 13. sz. jegyzetben i.m. p. 171.
61. Sík Sándor 15. sz. jegyzetben i.m.
62. Kemény István: Egyetem és élet. = Literatura, 1937.
63. Baróti Dezső i.m. p. 60.

- 64. Baróti Dezső i.m. p. 248.
- 65. Baróti Dezső i.m. p. 250.
- 66. Sík Sándor: Az örök Ady. = Vigilia, 1949. március
- 67. Sík Sándor uo.
- 68. Sík Sándor uo.
- 69. Sík Sándor uo.

András Krajkó

Das Ady-Bild in Sándor Síks Schriften

Sándor Sík versuchte in seinen Aufsätzen und Vorlesungen über Ady zur Entdeckung und richtigen Verstehen des Dichters beizutragen, ohne dabei in den Fehler des für die Epoche charakteristischen "Anbetens" und der grossen Verleumdung des Dichters zu verfallen. In seinen Aufsätzen gab er - trotz seiner konservativen Einstellung - ein von dem auf offiziellen literarischen Foren schematisierten und verstellten Ady-Bild völlig abweichendes, individuelles, die Ausserordentlichkeit und Grösse des Dichters, von Wert und Gedankenreichtum seines Lebenswerkes zeugendes Ady-Bild. Der vorliegende Aufsatz behandelt Charakteristika und Veränderungen des Ady-Bildes.

Szigeti Lajos Sándor

ÉLMÉNY ÉS ESZTÉTIKA, ÉLMÉNY-ESZTÉTIKA

Sík Sándor és József Attila

Sík Sándor és József Attila kapcsolatáról, egymáshoz kötődésükről, hasonlóságukról egyszerre könnyű és nehéz is szólni:¹ könnyű, mert a tényleges kapcsolattörténet egyetlen -- bár hosszan tartó -- találkozást, beszélgetést jelent, nehéznek pedig azért nehéz, mert valójában nem elégedhetünk meg még azzal sem, hogy felhívjuk a figyelmet arra a fontos tényre, hogy Sík Sándor nemcsak egyetemi előadásain -- az akkori kortársi költészetet taglalva, négy teljes sorozat alkalmával -- beszélt József Attila lírájáról, de szeretettel szólt a költőről és istenes verseiről akadémiai székfoglalójában is.² A József Attila filológia nem sok hasonlóval dicsekedhet; érdekes, hogy e "kényes" kérdésről éppen a szociáldemokrata Fejtő Ferenc, a másik szerkesztőtárs -- a Szép Szóban -- Németh Andor, később Scheiber Sándor s az újabb időkben Beney Zsuzsa írt,³ mindezek azonban nem halványítják Sík Sándor érdemét. De, úgy véljük, az említett kapcsolódások mellett nem jelentéktelenek azok a mozzanatok sem, amelyek látenszen kötik össze őket. Ezekről szeretnénk most röviden szólni.

"Vasárnapi nép vagyunk" -- mondta egy helyen Illyés Gyula,⁴ jelezve, hogy nem tudunk a lényegre figyelve emlékezni, hogy nem tudunk éppen ezért türelmesen ünnepelni sem, hogy nem arra emlékezünk, amire lehetne-kellene, hanem arra, ami éppen megfelel szűkebb érdekeinknek. Mi az oka annak, hogy a köztudatban csak Horger Antal neve kerül elő, ha József Attiláról, a valamikori bölcsészhallgatóról esik szó, miért csak az vált ismeretessé, hogy a költő által --

költői módon felnagyított alkalommal -- "az egyetem fura ura" eltanácsolta a tanári pályáról, miért nem jut eszünkbe ugyanakkor az is, hogy másfél évtizeddel később az universitas egy másik professzora felajánlotta a doktorálás lehetőségét...?!⁵ Sík Sándor születésének 100. évfordulóján e kis történetet felidézve egyúttal egy nagy korszak, egy újreneszansz -- "az elfelejtett reneszansz"⁶ -- egy jelentős személyiségére emlékezünk!

Sík Sándor akadémiai székfoglalójában megrajzolta József Attila emberi és írói egyéniségének azt az oldalát, amely számára a legrokonabb volt, ugyanakkor nem feledkezett meg egy rövid visszaemlékezésében azokról az "apróságokról" sem, amelyek jelzik a kortársakhoz való viszonyt is.⁷ E szerint József Attila versei közül elsőként a mások -- például Ignotus Hugó által is -- számontartott, dédelgetett, nagy port vert **Tiszta szívvel** jutott el hozzá s már akkor megérezte -- nem véletlenül --, hogy a versből "egy szegény, megvert, megalázott éhező kisgyermek keserűsége szól", aztán fölfigyelt az Istenversekre, a **Medvetánc** "izgatón érdekes formakíséreteire", hangulatverseire s végül -- ahogy ő nevezte -- "a nagy óda-szerű eszmeversekre", amilyen szerinte az **Elégia**, a **Falu**, az **Eszmélet**, **A város peremén**. **A Dunánál**, a **Hazám**, s maga az **Óda**, ez "a megdöbbentően eredeti nagy szerelmi költemény".⁸ Ezeket olvasva, a Baumgarten-tanácsban már tudta Sík Sándor, hogy Kosztolányinak igaz volt, amikor oly rendkívüli melegséggel bizonygatta, hogy "itt egészen nagy költőről van szó". Sík Sándor ugyan hallotta József Attilát, amikor lapjánál, a Szép Szónak egyik matinéján, a Pesti Vigadóban felolvasta néhány versét, személyesen mégis csak az említett Baumgarten-díjjal kapcsolatban találkoztak. A díjkiosztás utáni vacsorán kerültek egymás mellé, majd együtt indultak hazafelé a dunaparti szállóból és József Attila hazakísérte Sík Sándort. Annyira belemelegedtek a beszélgetésbe, hogy nem tudták abbahagyni s a rendházhoz érve nem váltak el. Itt mondjuk el, hogy József Attila legendásan híres volt hazakíséréseiről, amint ezt tudjuk Déry Tibor, Nagy Lajos, Németh Andor, Ignotus Pál visszaemlékezéséből. Így történt ez alkalommal is, mint Sík írja: "Mikor újra a kapu elé jutottunk, megismétlődött az előbbi jelenet és nevetve indultunk neki a második körútnak. Így kerimbózsáltunk a ház körül számolatlan körökben, messze túl az éjfélen." Hogy maga a beszélgetés hogy

zajlott s végül az mennyire valós, hitelesíthető tartalmakat fed, arra hadd idézzük e részt teljes egészében úgy, ahogy Sík megfogalmazta: "Miről beszélgettünk? Természetesen versekről. József Attila hosszan fejtegette azt a kedves eszméjét, hogy a verseket úgy kellene nyomtatni, mint a zeneműveket; mint ahogy azok fölé odaírják az előadásra szóló utasításokat (andante, adagio, stb.), a versek elé is oda kellene írni, hogy milyen tempóban kell szavalni őket. Lassan kiderült, hogy egész elmélete van a magyar ritmusról, mégpedig nagyon eredeti és tudományos szempontból is komoly." E személyes találkozás felidézésében máris sok mindenre magyarázatot kapunk, például arra, hogy a Stoll Béla készítette új kritikai kiadást⁹ megelőzően hosszú ideig ismert volt egy József Attila-vers, a **Lassan, tűnődve**, amelyet a Stoll-kötetben hiába keresnénk, ugyanis ez nem más, mint a **Reménytelenül** című két részes vers, amelynek címe alá a költő a Sík Sándornak elmondott kedvenc eszméjét követve odaírta az olvasásra vonatkozó utasítást: lassan, tűnődve. Beszélgetésüket idézve Sík Sándor így folytatja: "Közben előkerültek keserű szegedi emlékei és 'eltanácsolásának' története, melyek részleteit csak ekkor, tőle hallottam (mikor az eset megtörtént, én még nem voltam Szegeden). Hirtelen egy gondolatom támadt és megkérdeztem tőle, nem volna-e kedve a most fejtegetett ritmikai elméletet részletesen kidolgozni és disszertációként nyújtani be hozzám, a szegedi egyetem magyar irodalomtörténeti tanszékére. Nagy örömmre szolgált, ha annak alapján doktorrá avathatnánk és így a szegedi egyetem mintegy jóvátehetné azt a fájdalmat, amelyet okozott neki. Tettszett neki a gondolat és mindjárt megegyeztünk a két melléktárgyban is, amely a doktori szigorlaton szerepel; francia irodalomra és neveléstanra gondoltunk, mint amelyeknek akkori professzorai biztosan segítségemre lesznek a szigorlat keresztülvitelében. A gondolat láthatóan felkeltette becsvágát és avval váltunk el, hogy hamarosan nekifog a munkának."¹⁰

Hogy József Attila valóban komolyan vette Sík Sándor szavait, azt ma már biztosan tudjuk abból, hogy el is kezdte írni hosszabbra tervezett könyvét a magyar ritmusról, szerződést is kötött a könyvre, azonban a kiadó -- egy soproni nyomda -- időközben csődbe ment s ez kedvét szegte, de fennmaradtak töredékei -- amelyek valószínűleg részét alkották volna a tervezett kötetnek -, illetve

egy rövid résztanulmánya meg is jelent **Ütem és fogalom** címmel a Szép Szó 1937. július-augusztusi számában s mind ebben, mind a töredékekben azt fejtegeti, amiről Sík Sándornak is beszámolt. Hogy csak utaljunk néhányra, az **Ütem és fogalomban** Csokonai **Egy tulipánt-hoz** című versének ritmikai elemzését végzi el:

A hatalmas szerelemnek
Megemésztő tüze bánt,
Te vagy orvosa sebemnek
Gyönyörű kis tulipánt.

Véleménye szerint a korabeli olvasatokban a harmadik sorban "rossz helyen van a sormetszet": "Te vagy orvo // sa sebemnek", s ezek után megállapítja: "Nem nagy meglepetés, ha azok, akik jambusos mértéket keresnek ott, ahol nincs, nem veszik észre a mértéket ott, ahol van, így e Csokonai-versnél. ...Időmértékben írt verseim elé én a jövőben odajegyzem az olvasás jeleit."¹¹ A töredékekből pedig kiolvasható, hogy József Attila látenszen -- néven még nem nevezve -- tulajdonképpen a szimultán ritmusról értekezik. Kommentár nélkül idézve néhány részletet: "Egyébként a következő tanulságokat is levonhatjuk. A magyar vers ma kétféle: 1. hangsúlyos, 2. időmértékes. Igen ám, de miben különbözik egymástól a kétféle verselés? Hiszen a hangsúlyos versben is van időmérték, amely lényegesen befolyásolja a vers zeneiségét; de az időmértékes versben is érvényesül -- zenei módon -- a hangsúly. Versünk valódi zenéjét minden esetben a kettő ölelkezése teszi. ... Többen azt állítják, hogy a vers zene, nem pedig értelmes zenei szöveg. Ezek a legjobban teszik, ha versekben fogalmi értelmet nem keresnek. ... Azt hiszem, az a legokosabb, ha időmértékesnek csak azt a verset nevezzük, amelyben tiszta időmérték-képlet ismétlődik periodikusan. Minden más verset hangsúlyosnak kell tekintenünk, beleértve a szabad verset is, ha ugyan az versnek nevezhető."¹²

Felmerülhet a kérdés mindannyiunkban: mi lehet az oka és magyarázata annak, hogy Sík Sándor és József Attila ilyen szeretettel és megértéssel találtak egymásra egyetlen találkozásukkor? Mind ez magyarázható már azzal is, hogy Sík Sándor igazi tanáregyéniség

volt, nyitott személyiség, ahogy József Attila szeretett szerepelni, hihetetlen szeretetvágy élt benne, mégis úgy érzem, mélyebben is kereshetők az okok. Úgy vélem, ha a valóságban csak egyszer találkoztak is, gondolkodásukban, mentalitásukban számos közös pont volt. Példa lehet erre már Sík **Esztétikája** is: jóllehet, Sík esztétikai munkái szükségszerűen eklektikus jellegűek, mégis fölfigyelhetünk több irányzatra, amely József Attilával összeköti: ilyen a metafizika, a pszichologizmus, a fenomenológia, de különösen az, hogy mindkettejükre hatott a bergsoni intuíciótan. Másrészt József Attila esztétikai töredékei, tanulmányai, kritikái jól mutatják, hogy Sík Sándoréhoz hasonlóan az övé is **élmény-esztétika**, a művészi megélést tekintették mindketten az esztétikai vizsgálódások alapjának s ebben -- ha költői alkatukra gondolunk -- mindketten kompetensek is voltak. Kapcsolódnak egymáshoz a művész mivoltának körülírásában, a műalkotás létrejöttének módjait vizsgálva is: Sík Sándor szerint "a művész nemcsak tehetséget, nemcsak harmónia- és kifejező érzéket, nem érzéki fogékonyságot, nem rendező-szerkesztő képességet jelent, nem átélést, fogalomnélküliséget, mert ezek közül számos tulajdonság megtalálható nem művészeknél is, viszont közülük számos hiányozhat még nagy művészegyéniségeknél is. Megoldásnak az összes vonás magasabb szintre emelt egységesítését, a minőségileg új létezőt, a különálló egyediség feltételezését ajánlja."¹³ József Attila pedig így ír az eszmélkedő versszerkezetről, a műalkotás létrejöttének módjáról az 1930-ban született Babits-bírálatában: "a formaművész kézen fog egy ismeretlen tájon, egy ismeretlen hegy lábánál. Szalagúton vezet fölfelé, egyre szűkülő körökben. Az első lépésre is tájat látunk. E tájra azonban a szalagúton fölfelé haladva észrevétlenül másik táj terül, hiszen közben északról keletnek, majd pedig délnek és nyugatnak megyünk. De így visszajutunk újra északra. Ekkor már főntebb vagyunk, de ugyanarra tágul szemünk, amire egy körrel lejjebb és mégis mást látunk. Most egyetlen pillanásra fölfogjuk mindazt, amit előbb északról és részben északkeletről meg északnyugatról szemléltünk. Fönn az ormon azután egyszerre nézhetünk a szelek minden iránya felé és ki-ki annyit lát, amennyi szeme van. A csupaszem utas egyetlen metszetlen kör közepén találja magát, egyívú éghajlat alatt. Csak maga az ösvény tűnt el a növényzet között."¹⁴ De nem csak a Bergson vagy a kortárs Croce gondolko-

dásához való hasonlóságban, nem csak az antiintellektualizmus és intuicionizmus szerves továbbélésében közösek, hanem abban is, ahogy mindezt megtoldják: Sík például ellentétes előjelű fogalmazásokkal, tétel és ellentétel szembeállításával, dialektikus, de még inkább paradox nézetekkel. Kinek ne jutna eszébe párhuzamosítani mindezekkel a megoldásokkal József Attila sajátos, néha szinte zavarbaejtő dialektikáját, hegelianus gondolkodását?!

Mindez azonban szinte természetesnek tetszhet, ha végig gondoljuk, hogy nemcsak esztétikai szemléletük, de költészetük, költői magatartásuk is mutat rokonságot. Csak néhány példát említve: Sík Sándor **Fekete kenyér** (Szeged, 1931) című kötete nagyon emlékeztet a korai József Attila indulataira, még akkor is, ha József Attila másfajta "kettős végtelen" szorításában élt; Sík Sándor az **isteni és emberi**, József Attila pedig a költői és emberi minőségeit kísérelte meg belső szabadsággá oldani. A **várásról** című Sík Sándor-versről többen megállapították, hogy abban a költő-Sík Kosztolányival rokonítható. Hiszem, hogy József Attilával is: "Látod, én kisgyerek vagyok./ Ha nem jössz, én sírok utánad." - írja Sík s nem véletlen, hogy József Attila istenes verseiben később éppen ugyanezt a gyermek-attitűdöt találja a legizgalmasabbnak, hiszen a "kisgyerek, ki voltam, ma is él még" gondolata a teljes József Attila-életművet áthatja.¹⁵ Mindketten fölismerik a jellegzetesen modern szorító élményt magukban, a világ széttörtségét, a fragmentalitást s vele együtt ugyanakkor a teljesség, az egység, az egész igényét, Sík például így ír **Gyanta** című versében:

Se múlt, se jövő, se jelen,
Se harc, se végzet;
A csöppnyi részt sem ismerem,
Hát ez egészet!

S József Attila ugyanezt a teljességre és egységre törekvését fogalmazza meg mind költészetében, mind elméleti munkáiban: "a mindenség-gel mérd magad!" programját. Hasonlíttanak abban is, hogy amint József Attila szándékosan nélkülözi a történetiséget, hogy költői gyakorlatában érvényesíti a múlttátevés logikáját, amely szerint a jelent múltként megélve lehet csak értelmezni, a múltat viszont

időtlenítve magunkba kell ölelni, ahogy mondja: "a világ vagyok minden, ami volt, van", úgy Sík Sándor is úgy vélte, a történeti anyag csak arra való, hogy vele az ember fejlődését végigkísérhesse. "Nála -- írja róla Rónay György -- az 'ember' sosem vált, mint annyi szellemtörténésznél, az 'irány' illusztrációjává; de sosem vált, mint megint másoknál nemegyszer, a tudósi szellemesség, vagy ötletesség fitogtatásának alanyává vagy ürügyévé sem."¹⁶ De versben is megfogalmazza ezt Sík Sándor, mint a *Ments meg Uram!* címűben, amelyben így szól:

Ne hagyj Uram megülednem,
Sem eszmében, sem kényelemben.
Ne tűrj megállni az ostoba v a n -nál,
S nem vágyni többre kis mái magamnál!

De egymásra lelnek a *csend* jellegzetesen huszadik századi motívumában, a hallgatás poétikájának felfedezésében is, még filológiai szempontból is: Sík Sándor 1924-ben jelenteti meg *Csend* című kötetét, akkor, amikor József Attila közli első verseit a szegedi *Csönd* című folyóiratban. Közös Arany Jánoshoz vonzódásuk is, amit nemcsak publicisztikájuk, de költészetük is mutat: Sík Sándor Vörösmarty mellett ősének tekinti, amikor azt írja:

S ha kérdenéd apámuram:
Amaz Mihály, a nagy Merengő,
A sasok útját túlkerengő,
S az apám János, színarany,
A pecsétgyűrűm tőle van.

József Attila pedig így idézi meg -- szintén az apateremtés igényével:

S míg szél nyalta, tépte a rét bokrait,
Lassan lépve hoztad komoly ökreid.
Verseidre raktál szép cseréptetőt
s homokot kötöttél, a futó időt.

...

Hadd csellengünk hozzád, vagyonos atyánk!

Egyformán munkál mindkettőjünkben az emberi elidegenedés, az elszemélytelenedés fájdalmas élményanyaga. Sík Sándor így kezdi **Családfa** című vallomásversét:

A csőcselék e csúf korában,
Mikor az ember egymagában
Csak számnak kezd számítani,
S hogy mégis érőt érni bírjon,
Eget ver bélyeges papíron
Az ósvadászó hallali,
Műzsám, jövel ma, vallani!

Ugyanezt a sajnálatosan mind a mai napig érvényes életérzést József Attila az eredetileg **Rend és szabadság** szavak alatt megjelentetett, ma a semmivel kevésbé posztulatív **Levegőt!** címet viselő versében szóltatta meg:

Számon tarthatják, mit telefonoztam
s mikor, miért, kinek.
Aktába írják, miről álmodoztam
s azt is, ki érti meg.
És nem sejtetem, mikor lesz elég ok
előkotorni azt a kartotékot,
mely jogom sérti meg.

S mindezzel szemben mindkettejükénél érezhető egy sajátos belsőség, amikor a természethez fordulnak, amikor az értelem magán útjait járják be. Sík Sándor **Csend** című könyve és a **Sarlósboldogasszony** kötet intim-humánus természetlírása -- Rónay György szavaival -- egy sajátos panteista gondolkodást mutat,¹⁷ s ez engem -- jóllehet, a "hivatalos" József Attila-kutatás nem ezt vallja -- emlékeztet József Attila 1930-as évek elején írt tündő természetverseinek sajátosan huszadik századi modern panteizmusára, amely nemcsak a természettel egygyéolvadás vágyát, de a pusztá vegetációba süllyedés veszélyeit is megsejti.¹⁸

És nem csodálkozhatunk azon sem, hogy van lírájuknak egy nem is rövid időt jelentő korszaka, amelyben közös az expresszionis-

tákérra emlékeztető vagy nem egyszer azzal szinte teljesen azonos világ is; e verseiket a testvériség és a szeretet létélménye hatja át. Sík Sándor például a *Csend* mottójában így ír:

Tépett világok, tépett emberek
Bódult zúrben kerengenek,
Jöjj, drága testvér, add a kezedet:
Mondjunk ma csendet.

Az édes Isten nagy meleg kezén
Meggú két árva lélek:
Egy elcsitul és orgonálni kezd
A zűrös élet.

Ugyanezt a retorikusságot érezzük egy másik versében is, melyben azonban a szolgálat élménye is ott van:

Egy villanásban élémbe viharzott
a testvérarcomok számtalanja mind...
És én kitártam karom, ajkam, lelkem,
És minden lelket magamhoz öleltem.

József Attila esetében pedig a számos példa közül elég, ha csupán csak a *Tanítások* ciklusára gondolunk:

Az én hitem a földnek melegsége
És miként a föld szétosztja melegét
Csenge füveknek, rengeteg erdőknél egyaránt,
Az én hitemet úgy osztom szét köztetek.

Ti mégse hallgassatok a szörnyűlködőkre
És meg ne vessétek őket:
Mindannyian és egyformán
Testvéreim vagytok.

A Sík Sándor-i "szolgálat" élményének megfogalmazásában, keresztény humanizmusában végső soron ott munkál a huszadik századi ember immáron klasszikus paradoxona, az, ami nemcsak az expresszionistáknak

jelentett ihletet: a szeretetvágy és a szeretni-akarási József Attilára is oly jellemző attitűdje, az a végső soron nem "egyszerűen" eszmetörténeti kérdés, hogy visszatéríthetők vagyunk-e az európai gondolkodót oly sokáig meghatározó humanista egyetemesség-elvezet?!

Mindezek után talán érthető, hogy amikor Sík Sándor Vörösmartyról és József Attiláról szóló akadémiai székfoglalóját írta, valóban érzékenyen tudott figyelni József Attila Isten-élményének sajátosságaira, mert látenszen bizonyára ő is tudta, hogy mennyi közös volt bennük. Nincs elegendő terünk és időnk, hogy megfogalmazzuk: milyen jelentőségű a tanulmány a József Attila-szakirodalomban,¹⁹ annyit azonban mégis hadd említsünk meg, hogy Sík Sándor miben látta József Attila Isten-élményének különösségét. Mindenekelőtt úgy vélte, hogy az ő Istene foghatóbb, antropomorfikáltabb, 'emberarcúbb', mint kortársaié, bennük "a hit és imádat konvertált élménye" jelenik meg. Meghatározza e verseket a gyermeki hang, az áhítatos meghűződés, az elnyomottak felé ölelő szeretet, a gyermeki bensőség, egy átfogó realizmus, ugyanakkor egy erősen intellektuális jelleg is. Kései verseinek élményanyagából a bűntudat motívumát emeli ki s azt, hogy szerinte nem véletlenül kezdődik a **Nagyon fáj** ciklus éppen a **A bűn** című verssel. Ahogy e verseket elemzi Sík Sándor, abból az is kiviláglik, hogy közös volt benne és József Attilában a kontemplatívításra, a meditációra, a tűnődéstől az eszmélésig vezető utat jelentő magatartásra való hajlam is. Tanulmányát a **Bukj fel az árból** című vers idézésével s így fejezi be:

Ijessz meg engem, Istenem,
szükségem van a haragodra.
Bukj föl az árból hirtelen,
ne rántson el a semmi sodra.

"Úgy érzem, mintha ezzel a sóhajjal ajkán halt volna meg József Attila, aki 'országos volt a pusztulásban', de aki 'egyben-másban Istenhez is hasonlított', és aki 'tetten érte'szívében az Istent.'" Ha textológiai értelemben nem is, másként akár igaza is lehetett a fentiekben Sík Sándornak.

Csoóri Sándor legutóbbi esszékötetében²⁰ a következő, nem feltétlenül új, de megfontolandó gondolatmenetre bukkanhatunk: "Nézzünk szét magunk körül: iszonyú fogyatkozások! A kivételes, a hiteles, a lenyűgöző személyiségek száma egyre csökken. Kivesznek lassan kultúránkból, mint nemes nagy vadak a természetből! Pedig hiányuk nemcsak egy-egy nemzetet silányíthat el, de korszakokat is beárnyékolhat!" Csoóri szavaihoz csak annyit tennék hozzá, nem kétséges, hogy Sík Sándor e kivételes, hiteles személyiségek közül való volt, éppen ezért őt feledésbe merülni hagyni vagy feledtetni hiba volt, elfeledni pedig -- különösen itt Szegeden s a mi tanszékünkön -- személyes bűn lenne! Lírálja a Nyugat első nemzedékének keretein belül, irodalomtörténeti és esztétikai szemlélete -- a maga történeti értékeit felismerve és a maga helyén elismerve -- tanítható és tanítandó!

Jegyzetek

1. Elhangzott az MTA SZAB Nyelv- és Irodalomtudományi Szakbizottsága, a JATE Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke és a III Csongrád Megyei Szervezete által tartott emlékülésen 1989. február 28-án, Szegeden.
2. Vö.: Sík Sándor Válogatott munkái. A kettős végtelen. Budapest, 1969, Ecclesia. 1. köt. 334--347.
3. Vö. Fejtő Ferenc: József Attila, a "felnőtt". Népszava, 1938. febr. 27., Németh Andor: József Attila élete. Csillag, 1948. július 23.; Scheiber Sándor: József Attila istenes verseinek tárgy- és képzettörténeti hátttere. Az Irodalomtörténet Füzetek. Újabb: Folklór és tárgytörténet. 2. köt. Bp. 1974, Gondolat. 408--434.; Beney Zsuzsa: József Attila két késői versének Istenképe. József Attila útjain. Bp. 1980, Kossuth.; ezeken kívül: Szegedi Ildikó: Az Isten-motívum József Attila költészetében. Lelket érzed. Szeged, 1982. 45--87.; Szőke György: József Attila apaképe. József Attila útjain.; Szigeti Lajos Sándor: József Attila apaversei és "felismerés"-versei. Kutatási módszerek és irányzatok a társadalomtudományokban. Szeged, 1978. 231--259.
4. Illyés Gyula: Petőfi lángjánál. Egy ünnepi beszéd első fogalmazványa. Tiszatáj, 1973. 2. 21--25.
5. Föltette a kérdést Kovács Sándor Iván: Pannóniából Európába. Bp. 1975, Gondolat. 269--270.
6. Vö. Hanák Tibor: Az elfelejtett reneszánsz. A magyar filozófiai gondolkodás századunk első felében. Az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Bern) kiadása, 1984.
7. Vö. Sík Sándor: József Attila emlékezete. A kettős végtelen. 331--333.
8. Vö. Sík Sándor: uo.
9. József Attila összes versei. 1-2. Kritikai kiadás. Közzéteszi Stoll Béla. Bp. 1984, Akadémiai K.
10. Sík Sándor: József Attila emlékezete. A kettős végtelen. 332--333.

11. József Attila: Ütem és fogalom. József Attila Összes művei. 3. Sajtó alá rend. Szabolcsi Miklós. Bp. 1958, Akadémiai K. 269--271.
12. József Attila: Kisebb töredékek. József Attila Összes művei. 3. 272--273.
13. Hanák Tibor: i.m. 245.
14. József Attila: Az Istenek halnak, az ember él. József Attila Összes művei. 3. 50.
15. Részletesebben Szigeti Lajos Sándor: A József Attila-i teljességigény. Motívumelemzések. Bp. 1988, Magvető.
16. Rónay György: Sík Sándor. A kettős végtelen. 22.
17. Uo. 20--24.
18. Vö. Szigeti Lajos Sándor: i.m. 246.
19. Sík Sándor: József Attila istenélménye. A kettős végtelen. I. 334--347. -
20. Csoóri Sándor: Készülődés a számadásra. Bp. 1987, Magvető. 449.

Szigeti, Lajos Sándor

Begegnungen im "doppelten Unendlichen"

Sándor Sík und Attila József

Mit viel Liebe und verständnisvollem Entgegenkommen trafen sie bei einzigen Begegnung aufeinander. Sándor Sík bot dem Dichter an, bei ihm zu promovieren, "und so könnte die Universität die dem Dichter zugefügte Kränkung gewissermassen gutmachen", nämlich die, dass ihm Professor Horger damals das Consilium abeundi erteilt hatte. Attila József nahm Professor Síks Worte ernst und begann auch mit dem Schreiben eines - wie er plante - umfangreichen Werkes über den ungarischen Rhythmus. Es sind Fragmente erhalten geblieben, die wohl für den geplanten Band gedacht waren. Die vorliegende Abhandlung befasst sich aber nicht nur mit der Interpretation dieser Bruchstücke, denn, wenn sie sich in Wirklichkeit auch nur einmal getroffen haben, gab es in ihrer Denkweise, ihrer Mentalität manche Gemeinsamkeiten, wie z.B. die Methaphysik, den Psychologismus, die Phänomenologie, vor allem aber, dass beide von der Intuitionslehre Bergsons beeinflusst waren. Aufgrund der Aufsätze und Fragmente war auch Attila Józsefs Ästhetik eine Erlebnis-Ästhetik; sowohl er als auch Sík betrachteten die künstlerische Einföhlung als Grundlage ästhetischer Untersuchungen, beide waren darin - man denke nur an ihre dichterische Einstellung - auch kompetent. Gerade das zu beweisen versucht der Verfasser durch die Vergleichung der in den 30er Jahren entstandenen Gedichte und Werke von Sándor Sík und Attila József; er verweist schliesslich darauf, worin Sándor Sík die Bedeutung des dichterischen Schaffens von Attila József sah, und dass es Zufall war, dass er auch in seiner Antrittsrede in der Akademie über das Schaffen von Attila József sprach. Beide lebten in der Umklammerung der "doppelten Unendlichkeit": Sándor Sík versuchte das Wesen des Göttlichen und des Menschlichen, Attila József das Wesen des Dichterischen und des Menschlichen in eine innere Freiheit zu verwandeln.

Lengyel András

EGY FÉLREÉRTÉS OSZLATÁSÁHOZ
Sík Sándor és Szerb Antal

Sík Sándor és Szerb Antal kapcsolatának lényege ma már ismeretes. Poszler György, Szerb Antalné s -- talán nem szerénytelen-ség, ha megemlítem -- a magam közleményeiből nagyjából-egészéből kirajzolódik egy sajátos tanár-tanítványi viszony, amely idővel kollegiális kapcsolattá is vált, bár alapjellegzetességét mindvégig megőrizte. Az eddig föltárt adalékok egyszerű összegzése talán fölösleges is volna; az eddigi közleményekből Sík Sándor tisztelői maguk is képet tudnak alkotni e kapcsolatról, vagy legalább annak lényegéről. Szerb Antal magántanári habilitációjának történetéről írott tanulmányom azonban, szándéktalanul bár, a Sík-Szerb kapcsolatnak egy olyan oldalát, olyan összefüggését is megbolygatta, amelyre, úgy vélem, vissza kell térni, pontosabban: szembe kell nézni vele.

Dolgozatomat elolvasva a párizsi Társadalomtudományi Főiskola egyik tanára, ki nemcsak kiválóan képzett szociológus, de a magyarországi zsidóság történetének is talán legjobb értője, úgy találta, nem vettem észre bizonyos lényeges összefüggéseket. "...nem állhatom meg -- írta nekem --, hogy legalább két viszonylatban ne hozzam Szerb zsidó eredetével összefüggésbe szegedi kalandját, majdnemhogy kudarcát. Egyrészt nem tudom elhinni, hogy ez egészen primér módon ne játszott volna szerepet Szily ellenállásában 1935--37-ben, azaz egy-két évvel az első zsidótörvény előtt. Ráadásul a jeles Szerb nemcsak zsidó származású volt, de barátai, a Nyugat, a

szellemtörténeti iskola keltette asszociációk révén erősen kozmopolita beállítottságának is minősült --, katolikus neveltetés hin, piarista gimnázium her. ... Ami az utóbbit, pontosabban Sík Sándorral való kapcsolatát illeti: itt látom a zsidó származás második aspektusát. Nem tartom véletlennek, hogy a maga is zsidóból lett piarista Sík amennyire támogatta tanítványát, annyira (vagy talán kevésbé, mindenesetre egyértelműen) el is határolja magát Szerbtől. Jelentése tele van kritikus fenntartásokkal az alapvető pártoló, dicsérő megjegyzések mellett. ('E nagy értékeket nagy hibák ellensúlyozzák.' 42. o.) Zolnainál ilyenről nincs szó. Úgy tűnik, Sík maga is kompenzált kissé a támogatás mellett. Érezte, hogy nem ő (a 'szintén zsidó') a fő támogató ... Rémeket látnék?"

Megvallom, a baráti kritika Síkra vonatkozó része első olvasáskor mellbevágott. Sík Sándor számomra mindig a magas ethoszu tiszta ember, a nagy nevelő volt, akit ítéleteiben hátsó szándékok nem vezettek. Azért bírálta volna Szerb esszéírásának némely jellegzetességeit, mert félt s így öntudatlanul is kompenzált? -- ez a föltevés elfogadhatatlan volt számomra, s az ma, az egész problémát immár újragondolva is. De igazat kell adnom a bírálóknak egy általánosabb szinten. A harmincas éveket már erősen átjárta az ún. zsidókérdés, s ennek árnyéka valamiképpen ma is ránk borul, kényszerű asszociációkra ösztönözve szellemi életünket. Ezért, úgy vélem, föltétlenül szükséges szembenézni e föltevéssel, s át kell gondolni a Sík-Szerb-kapcsolat eme oldalát is.

A föltevés kellő mérlegeléséhez legalább három szinten, három síkon kell vizsgálódnunk. Meg kell nézni, végig kell gondolni Sík Sándor identitástudatának kérdéskörét, a Sík-Szerb viszony lélektani oldalát, s végül Sík Sándor esszéírásának sajátosságait, elemző eljárásának jellemzőit. Alapos és részletekbe menő elemzésre természetesen most sem idő, sem alkalom nincsen, a főbb mozzanatokra azonban talán fény deríthető.

Röviden az első kérdéskörről. Sajnos, mindjárt meg kell mondanom, a legfontosabbakat, Sík Sándor identitástudatának alakulástörténetét nem ismerjük; e fontos kérdéskört a kutatás még nem vizsgálta fontossága szerint. Csak egyes utalások vannak erre vonatkozóan. Korábban Rónay György, legutóbb Huszár Tibor érintette ezt.

Néhány fontos jellemző így is megragadható azonban. Így mindeneke-
lőtt az, hogy Sík Sándor asszimilációja ún. teljes körű asszimilá-
ció volt, mely a nyelv-, a név- s a vallásváltoztatást egyaránt
magában foglalta, sőt ezeken túl is ment, hiszen új hite papja,
tehát egy szakrális funkció betöltője lett. Ez utóbbi tény veti föl
nagyon élesen, hogy tulajdonképpen **mihez, milyen értékrendhez** asszi-
milálódott. A magyar dzsentrizmus, mely a leginkább vonzó magatartás-
képletet képviselte széles kör számára? Mindabból, ami ma Sík Sán-
dorról tudható, nem ez derül ki. Ő a katolicizmus humánus értékrend-
jéhez asszimilálódott, ezt tekintette a maga számára irányadó vonat-
koztatási pontot jelentő értékrendnek. Katolicizmusa nagyon is mé-
lyen átélt s tudatosan vállalt volt. Ezt a fordulatot azután, mely
a papi hivatáshoz kapcsolta, a liberális tradicionalizmus keretei
között tette meg, s ez akkor is fontos, ha tudjuk, valamiféle poli-
tikai vagy társadalomtudományi értelemben vett társadalmelemzésre
sohasem is vállalkozott. Az értékeknek az a szférája, amiben ő tá-
jékozódni, élni akart, a szellemi értékek köre, a **religio** és az
esztétika értékei voltak. Ebben a választásban pedig benne volt egy
hallgatólagos elutasítás, egy csöndes oppozíció a társadalom adott
viszonyaival szemben, de ezt az oppozíciót inkább csak mint a huma-
nitásra vezérlő késztetést élte meg.

Természetesen sem papként, sem professzorként nem élt a
világtól elzártan. Így az antiszemitizmussal, a zsidó származás
"problémává" válásával is szembe kellett találkoznia s ez nem lehe-
tett könnyű számára sem; ezt farizeus dolog volna tagadni. S nyíl-
ván ő sem volt emberi gyöngeségek nélkül; ha egymaga volt, félhe-
tett is, mi lesz ennek az elvadulásnak a következménye. De, s ez a
döntő, az antiszemitizmus elöretörése nem kezdte ki identitását. A
zsidótörvények bevezetése után, tudjuk, naplójában szembe is nézett
e problémákkal. S kiderül följegyzéséből, az önmagának adott vá-
lasza belső parancssá tette számára identitása megőrzését. Csak két
idézet ennek bizonyítására Huszár Tibor közléséből. 1. "Kifelé --
mindent folytatni, mint eddig. Semmi sem történt; semmit sem változ-
tam. Tisztában vagyok vele, hogy senki egy percig se vonatkoztatja
rám a zsidóságot (legalább, akit ismerek). De ha bármi történne is:
kötelességeim nem változtak, küldetésem sem változott..." A negye-
dik pont pedig így szól: "Befelé -- egy a szükséges, még jobban

Istenre hagyatkozni. Lelki életet erősebben és rendszeresebben. Több önmegtagadást. (Huszár, 55.) E heroikus magatartás, mely legkedvesebb költőtanítványánál, Radnóti Miklósnál is rokon módon jelentkezett, ellene vall egy kompenzációs félresiklásnak. /

A probléma másik elemzésre váró szintje, oldala a Sík-Szerb kapcsolat lélektana. Ez lényegesen egyszerűbb feladatot ad, hisz Szerb Antal Síkra vonatkozó naplójegyzetei, ill. hozzá írott levelei már megjelentek. Ezekből félreérthetetlenül kiderül, itt alapvetően tanár-tanítványi viszonyról volt szó. Olyan viszonyról, amelyben Sík Sándor természetsszerűleg bíralt is; tanítványa vélt vagy valódi hibáinak bírálatával nevelte, alakította őt. S tudjuk, maga Szerb is tanítványi viszonyt fogta föl kapcsolatukat még élete vége felé is.

Szerb, Sík Sándorhoz írott leveleiben többször főlemlegeti mestere bíráló-korrigáló szavait. Egyik levelében például így ír: "Egyszer azt mondta /tudniillik Sík -- L.A./, én vagyok az a tanítványa, aki a legkevesebbet vittem magammal az iskolából." Ez magyarárn azt jelenti, Sík szerint Szerb olyan tanítvány volt, aki nem, vagy csak igen kevésbé vitte magával a tanítást. S nagyon jellemző, hogy Szerb ezt mindig cáfolni igyekezett, bizonygatta, hogy jó tanítvány. Egy helyen például így ír Síkhoz: "Talán még emlékszik rá, diákkoromban olyan fiúnak tartott, akiben nincs semmi kitartás, aki mindent abbahagy. Azóta állandóan azt igyekeztem megmutatni, főképp önmagamnak persze, hogy nem vagyok olyan hisztériukusan állhatatlan, befolyásolható és megbízhatatlan, amilyenek Professzor Úr gondol." (154--55.) Figyeljünk föl, Szerb szerint mit kifogásolt Sík benne: csupa olyasmit, amit majd esszéírásában is szóvárt. De Szerb Síkhoz írott leveleiből nemcsak az derül ki, hogy Sík Sándor mindig is, tehát jóval a habilitáció előtt is nyesegette tanítványa szertelenségeit. Kiderül az is, a habilitációs véleményes jelentést is csupán a pedagógiai intelem részének tekintette, s a bírálat egészét lényegében dicséretként kezelte: "Csak annyit: nemcsak a leeendő habilitációnak örülök -- írta 1935. március 29-én -, hanem annak is, hogy éppen Professzor Úr volt az, aki kiállt értem. Mert hiszen tetszik tudni, diákkorom óta mindig a Professzor Úr rólam való véleménye volt az, amire minden racionális mértéknél nagyobb fokban adtam, vagy pontosabban, amittől legjobban félttem, még álma-

imban is. Egy-egy rosszalló megjegyzése hónapokra letörte az önbi-zalmamat. Hogy most, egy ilyen ünnepélyes és nyilvános alkalomból, mellém áll, sok mindent igazol bennem, visszamenőleg is, az ifjú-sá-gomat. Bár tudom, hogy jó véleménye súlyos kifogásokat is magába foglal, és hogy azokat csakugyan megérdemlem, egy magasabb nézőpont-ból, mint ahogy általában szemlélni szoktam a dolgaimat. És tudom, hogy a dolog azzal nincs befejezve, hogy habilitálnak -- akkor kö-vetkezik az én részem, hogy megmutassam, hogy megérdemeltem a ki-tüntetést." (152.) Szerb tehát, mondjuk ki a nyilvánvalót, egyálta-lán nem akadt fönn a habilitációs bírálaton; nem látott hátsó szán-dékot mögötte. Annak vette, ami lényegét illetően csakugyan volt, elismerésnek.

De Szerb Antal ez utóbbi megjegyzései már átvezetnek a har-madik kérdéskörhöz: Sík Sándor esszéírói sajátosságaihoz. Az ugyan-is föltétlenül kiderül belőlük, Sík egy sor vonatkozásban másképpen látta a világot, az embereket s az irodalmat is, mint tanítványa. S azt hiszem, a valódi kérdéshez itt jutunk el. Sík Sándor ugyanis -- megjegyzésem szerint azért bírálta -- támogató véleménye kiegészí-téseként, árnyalásként -- Szerb esszéírását, mert irodalomszemléle-tük, s e szemléletek **mentális bázisa** is különbözött, s a bíráló passzusok csak e különbözés természetes következményei voltak. A döntő éppen az, hogy Sík Sándor e különbözés **ellenére** is tudta méltányolni Szerb esszéit, s érzékelni tudta azoknak nagy pozitívumait is.

Miben állt különbözőségük? Ha egy részletekbe menő leltárt kívánnék adni, sok mindent föl lehetne, sőt föl kellene sorolni. Szempontunkból azonban egy látszik igazán fontosnak, s ez egy **menta-litásbeli** különbség. Szerb Antal neofrivolsága nyilvánvalóan külön-bözött a pap-professzor Sík Sándor nemes tradicionalizmusától. Sík ugyanis, mint Riedl Frigyes-tanítvány, a nép-nemzeti iskola mentá-lis vonzalmain nevelkedett. S bármely sokat változott utóbb, bár-mennyire megértette is a Nyugat irodalmát, a modernség irodalmi jelentkezését, bizonyos mentális vonzalom, valamiféle irodalmi nosz-talgia mindvégig megmaradt benne a századvég irodalma s írói iránt. Roppant jellemző, hogy Szerb Antal Petőfit, Beöthy Zsoltot s Sza-bolcskát lekicsinylő jellemzését konkrétan is szóvá tette. Más kér-dés, hogy Petőfit joggal védte meg, a másik kettő esetében viszont

Szerb jellemzése volt az indokolt. De nem ez a helyességi arány a lényeg. Mert bármennyire más közmentalitás értékrendje húzódott is meg ítéletük mélyén, ezek az értékelésbeli differenciák tudományos vitakérdések voltak, lehettek akkor még.

A döntő szempontunkból az, hogy a bíráló részek belesimultak, szervesen beleillettek Sík Sándor esszéírói gyakorlatába, szokásos szempontjaiba. Sík ugyanis e véleményes jelentése megírásakor is tulajdonképpen esszéportrét írt, csak most egy kortársáról. S mint máskor, most is a "lélekrajz irányába elmélyített", fenomenológikus technikával megalkotott portrét vázolt föl. Jó érzékkel, s máig szólóan érvényesen észrevette Szerb esszéírásának alanyiságát, s ennek az alanyiságnak az ítéletalkotásban való következményeit. Szerb ilyesféle szubjektivizmusát ma sem lehet tagadni, miként alkalmi "nagyvonalúságát", felületességét sem. Sík és Szerb konkrét ítéleteinek különbözősége onnan van, hogy maga Sík sem tudta teljesen fölszámolni saját mentális kötöttségeit. De hogy nem valamiféle kompenzációs kritikáról, félelemből fakadt érvelésről volt szó nála, jól mutatja, hogy bírálatában éppen a lehetséges legsúlyosabbat, a nemzetietlenség vádját hárította el Szerb felől. Alanyiságát, szubjektivizmusát -- mértékkel -- bírálta, de az igazán lényeges pontokon Szerb mellé állt. Így írt például: "Ez az alapgondolat /ti. "a magyarság és európaiság szintézise - L.A./ reakciónak látszik, majdnem egész addigi irodalomtörténetírásunkkal szemben, amely a nemzeti szempontnak biztosította az irodalom fejlődésében a központi szerepet. Csakugyan, bírálónak jó része rá is mutat erre az ellentmondásra. Ez azonban csak látszólagos. Szerb ti. az európai összefüggések rajzában sem téveszti szem elől a magyar sajátosságok érvényesítésének kimutatását, és helyenként éppen a sajátos magyar léleknek megragadó elemzését nyújtja (pl. Zrinyi lelke rajzában)." (41) S ha lehet, ennél még fontosabb, de mindenképpen nagyon jellemző, hogy Szerbet beleállította a magyar irodalom folyamatába. Elődeit, írta, "a nagy magyar essaysták sorában fogjuk megtalálni. Ezekhez csatlakozik a részletkutatásban inkább a lényegét kereső problémaállítással, inkább új összefüggéseket, mint új adatokat kutató ambíciójával, magas szempontjaival és művészi prózára való törekvéssel. Ezt a magasrendű törekvést nem közönséges képzettség támogatja, mely kiterjed a nagy európai irodalmakra, de nem nélküli

zi a klasszikus ismereteket (görög szakosnak indult) és a filozófiai alapvetést sem. Irodalomelméleti felfogásában szorosan csatlakozik az újabb német szellemtörténeti irányhoz, helyesebben annak magyar továbbfejlesztőjéhez (Thienemann, Horváth, Szekfű), de stílusa inkább francia mintákat követ és könnyedségével (helyenként könnyűségével), színességével és szellemességével a magyarok közül főleg Riedl Frigyeszt juttatja eszünkbe. Az irodalmi jelenségekkel félreismerhetetlen alanyisággal áll szemben; nem tudja, legtöbbször nem is akarja titkolni, hogy a kérdések, művek, írók, amelyekkel foglalkozik: személyes kérdések számára. Innen szokatlanul erős hajlama a lélektani elemzésre, egy-egy írói egyéniség lelki centrumának megtalálására, önérvényesítésének a formákkal, körülményekkel, köötöttségekkel szemben való izgató küzdelmére." (39.)

Ma már tudjuk, ez az idézett passzus nemcsak az egyik legpontosabb s legszebb Szerb-jellemzés, de magában hordozza a beiktatás gesztusát is; Szerbet a magyar irodalom egyik nagy vonulatában helyezve el. S ez mindennél többet mond; úgy hiszem, alapproblémánkra is egyértelmű választ ad.

András Lengyel

Zur Klärung eines Missverständnisses
Sándor Sík und Antal Szerb

Eine wohlwollende Kritik zu meiner Abhandlung, die ich über die Habilitierung Antal Szerbs zum Privatdozenten geschrieben habe (Szerb Antal magántanári habilitációja 1934-1937. Szeged, 1987. = Die Habilitierung Antal Szerbs zum Privatdozenten 1934-1937, Szeged 1987) wirft die Frage auf, dass Sándor Sík bei seiner Äusserung über Szerb auch seine Vorbehalte Szerb gegenüber aussprach, weil er auch selber seine jüdische Abstammung kompensieren wollte. Der vorliegende Vortrag polemisiert gegen diesen Vorwurf und versucht eine Antwort darauf zu finden, wie sich diese Vorbehalte Sándor Síks in Wirklichkeit erklären lassen. Der Vortrag will dieser Antwort auf drei Ebenen und aus drei Gesichtspunkten nachgehen. Es werden dabei erstens Sándor Síks Identitätsbewusstsein (das einen eigentlich extremen Fall der Assimilation des Judentums in Ungarn repräsentiert), zweitens die psychologische Seite des Sík-Szerb-Verhältnisses, drittens die charakteristischen Merkmale der Essayistik Síks untersucht. Die Ergebnisse der Untersuchung dieser drei Fragen widerlegen eindeutig den Vorwurf der genannten Kompensation und erklären die obigen Vorbehalte mit den Unterschieden, die in der literarischen Sehweise Síks und Szerbs verankert waren, wobei aber betont wird, dass die Meinung Sándor Síks über Antal Szerb - auch trotz der Vorbehalte - im Grunde genommen anerkennend und mehr oder weniger auch adäquat ist.

Farkas Andrea

AZ ELFELEDETT ESZTÉTIKA

Az elmúlt hetekben, hónapokban Sík Sándor pályájáról számos értékelő cikk jelent meg, kiadták a **Himnuszok** könyvét, konferenciákat rendeztek, - mindezt Sík születésének 100. évfordulója jegyében. Mindenesetre egy évforduló kellett ahhoz, hogy megkezdődjön egy folyamat, amely során Sík munkái bemutatásra és feldolgozásra kerülnek.

Irodalomtörténeti, műelemző szemináriumokon ritkán találkozhattunk Sík Sándor nevével, esztétikájával, csupán mint a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagja, mint Radnóti mentora került szóba. Talán több figyelmet érdemelne. A figyelem felkeltésének egyik legjobb módja az, ha az író műveit kiadják, hozzáférhetővé teszik. Ez sajnos az **Esztétikával** kapcsolatban nem történt meg, pedig január végén ott lett volna a helye a könyvesboltokban, több okból is.

Először is, mert ez számít Sík főművének; másodsor, mert eddig mindössze két kiadásban jelent meg, 1942-ben és 1944-ben, s így szinte hozzáférhetetlen ritkaságnak számít; és - nem utolsósorban - a benne rejlő tudományos anyag értékessége, nemcsak annak esztétikatörténeti jelentősége miatt.

Ebben a művében tudósi, tanári pályáján kiforrott esztétikai nézeteit foglalta rendszerbe. Megírásakor felhasználta szemináriumi jegyzeteit, a kollégiumokon figyelembe vette a diákok megjegyzéseit, beépítette azokat a maga rendszerébe. Különösen Radnóti éleslátására, esztétikai érzékenységre lett figyelmes. Érdekes lenne nyomon követni, hogyan hatott Radnóti Sík esztétikájára és az

Esztétika Radnótira. Radnóti és Sík esztétikai nézetei kísértetiesen hasonlítanak egymásra, gondolataik sok ponton találkoznak, s talán ez az egyik oka annak, hogy Radnóti volt Sík legkedvesebb tanítványa.

Amatőr esztétának nevezi magát az előszóban, ugyanakkor az előző korok esztétika-történetével is tisztában van, hatott rá a bergsoni intuiciótan, a tomizmus, Heidegger, Jaspers, s feldolgozta a neokantiánus értékelméletet.

Esztétikájának gondolatrendszere három pillérre épül:

1. Az esztétikai élmény minden mástól különböző, másra vissza nem vezethető aprioritása.
2. Az esztétikai tartalom és forma elválaszthatatlan egysége.
3. Az esztétikum struktúrájának megértéséhez egy harmadik réteg is szükséges, az anyag fogalma.

Legfőbb esztétikai törvénynek a tartalom és forma egységét tartja. Ez egyben kategórikus imperativusz is, mert enélkül nem jöhet létre esztétikai élmény. Mint írja: a tartalom-forma egység genetikus kapcsa az érzelem. A korabeli esztétikában általános tételnek számított, hogy az érzelmenek az esztétikai jelenségben uralkodó szerepe van, de e szerep mivolta nem tisztázódott egyértelműen. Síknál ez a kérdés új megvilágításba kerül. Az esztétikai vonatkozású érzelmeket többféle szempontból elemzi, fontos kapcsolódásokra mutat rá.

Az **Esztétika** első kötetében részletesen foglalkozik a szép, a szépség fogalmával. A szép szoros kapcsolatban áll az esztétikummal, a szép nem más, mint az objektív oldaláról felfogott esztétikum. A sokszor idézett meghatározás: szép az, ami érdek nélkül tetszik, szabatosabban megfordítva használandó: ami szép, az tetszik.

Megkísérli a művész-ember típusát körülhatárolni, tudva, hogy a művész: titok. Ezt a titkot próbálja, ha nem is megmagyarázni, de megvilágítani. Az esztétikának végül is az a feladata, hogy valamiképp hozzáférközzék ehhez a titkokhoz a művész oldaláról is, ha nem genetikus magyarázat, legalább megközelítő leírás alapján. Szerinte a művész az az ember, akinek lelki élete minden mozzanatában az esztétikai apriori ténylegesen, ösztönösen, cselekvőleg és totálisan van jelen.

Az összetett művészetek csoportosítása során is tudott újat alkotni abból a szempontból, hogy az alkalmazott művészetek (például iparművészet) fogalomkörét megkülönböztetve, egyben bevonta azokat a művészetek körébe. Szerinte a használati cél önmagában nem ellentétes az esztétikai hatással. Az érdek csak akkor ellenkezik az esztétikai valósággal, ha megzavarja azt, ha nem engedi az esztétikai hatás teljes érvényesülését.

A korabeli marxista szakirodalom ahelyett, hogy Sík **Esztétikájának** értékeit elismerve a maga hasznára fordította volna, egyszerűen semmisnek tekintette azokat. Így sok elméleti megoldás csak jóval később, a 60-as évek közepétől terjedt el a hazai szakirodalomban. Ilyen - akkoriban új - elméleti megoldásnak számított például az esztétikai befogadás kreatív jellegének elmélete, és ennyiben Sík a recepció-esztétika előlegzőjének is tekinthető. Sík szerint a valódi mű egyben a befogadó műve is, a befogadó személye legalább olyan fontos, mint az alkotóé.

Sokféle kiindulás alapján jutott arra a meggyőződésre, hogy az esztétika kérdéseire nem adható egyértelmű válasz. Az esztétikum végső kérdéseiről szólva megjegyzi, hogy az esztétikum nem megjelénítés, nem kivetítés, nem jelkép, hanem egy magasabb létsíkon ezek összessége. A mű külön létsíkot foglal el, hatásának titka szépségében, emberi mondandójában rejlik, s mennél többet birtokol ezekből az értékekből, annál többet sejtet az Abszolútumból, mely ezeknek a legtökéletesebb, megragadhatatlan foka.

Sík **Esztétikájának** egyik fő erénye a világos és egyszerű stílus. Gondolatmenetei az átlagosan művelt magyar ember számára elvontabb bölcséleti iskolázottság nélkül is hozzáférhetők. Áttekinthető rendszerei, alrendszerei segítik a megértést. Jellemző, hogy az elvont, elméleti törvényeket példák sokaságával szemlélteti, így természetüknél fogva száraz gondolati részek között, mintegy pihentetőül, sokszor humorral, ironiával fűszerezett oldalak következnek. Jó érzékkel bírálja ezekben a részekben korának kritikailag kifogásolható alkotásait, például "Fadrusz kolozsvári Mátyás-szobrához" nagyszerűen illik a lóháton ülő, győzelmes hadvezér alakja; de már a pesti Andrassy-szobor láttára önkéntelenül is azt kérdezi az ember: miért kellett ezt a diplomatát lóra ültetni?"

Általában az egész műről elmondható, mindamellett, hogy tudományos munkáról van szó, egyben szórakoztató olvasmányt is jelent.

Az Esztétikát Sík egyfajta eligazítónak, útmutatónak szánta, elsősorban az irodalom és a művészet szerelmeseinek. Mindenesetre nagyon várjuk újbóli megjelenését, s az ígéretek szerint talán nem is hiába.

Andrea Farkas

Die vergessene "Ästhetik"

In dem wissenschaftlichen Lebenswerk von Sándor Sík kann man die "Ästhetik" (Esztétika) als sein Hauptwerk betrachten, wo er seine Ansichten in seiner Professorenlaufbahn ausgebildet zu einem System zusammenfasste. Er verwendete dazu die Aufzeichnungen seiner literarhistorischen Vorlesungen und Seminarstunden, sogar auch die Bemerkungen seiner Studenten einbezogen. Es ist verständlich, dass das Werk keine einheitliche philosophische Grundlegung verkörpert. Sein Wert besteht darin, dass er -- ausser seiner historischen Übersicht die Ästhetik betreffend -- mehrere moderne philosophische Richtungen seiner Zeit einbaut, so auch die Intuitionslehre von Bergson, die Ansichten von Heidegger, Jaspers und die neokantianische Werttheorie.

Tartalom

Bevezetés	3
Grezsa Ferenc: Sík Sándor az egyetemi katedrán	5
Krajkó András: Sík Sándor Ady-képének jellemzői	12
Szigeti Lajos Sándor: Élmény és esztétika, élmény-esztétika Sík Sándor és József Attila	34
Lengyel András: Egy félreértés oszlatásához Sík Sándor és Szerb Antal	48
Farkas Andrea: Az elfeledett Esztétika	56

B 129105

JATE Kiadó, Szeged

Felelős kiadó: Dr. Bodnár László

Felelős szerkesztő: Dr. Fejér Dónes

Készült a JATE Nyomdában

Mb. vezető: Szögi Lászlóné

Engedélyszám: 78/90. Méret: B/5

Példányszám: 300